

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

До захисту допустити:

зав. кафедри

«___» _____ 2021 р.

**«ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ШКОЛІ: ІННОВАЦІЙНІ
І ТРАДИЦІЙНИЙ ПІДХОДИ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня
вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Середня освіта. Українська мова та
література»

Долобан Тетяни Владленівни

Науковий керівник:

Мороз Оксана Анатоліївна, кандидат
філологічних наук, доцент кафедри
української філології МДУ

Рецензент:

Сидоренко Олена Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри мовних та гуманітарних
наук № 3 Донецького національного
медичного університету (м. Маріуполь)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«___» _____ 20__ р.

Маріуполь – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ В ШКОЛІ.....	8
1.1. Поняття про фразеологічну компетентність.....	8
1.2. Традиційне вивчення фразеології	20
Висновки до першого розділу	24
РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЙНЕ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ	26
2.1. Поняття про інноваційний метод	26
2.2. Роль гаджетів і мультимедіа в навчанні фразеології	27
2.3. Дослідницько-пошукові технології	34
2.4. Інтерактивні методики у вивченні фразеології	38
Висновки до другого розділу	44
РОЗДІЛ 3. УРОК ФРАЗЕОЛОГІЇ ЯК СИМБІОЗ ТРАДИЦІЙНОГО ТА ІННОВАЦІЙНОГО.....	46
3.1. Особливості уроку фразеології	46
3.2. Урок фразеології «Ознаки фразеологізмів».....	48
3.3. Урок фразеології «Фразеологічний запас мови».....	52
3.4. Дослідницькі завдання з фразеології	58
Висновки до третього розділу	61
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна освіта перебуває в контексті глобалізаційних змін світового простору. Економічні, політичні, суспільні, природні перетворення певною мірою позначаються й на розбудові освітнього простору. Українська освіта намагається відповідати вимогам освіти європейської та американської. У зв'язку із цим нові вимоги висуваються перед усіма суб'єктами процесу навчання, тобто вчителями та учнями. Учитель повинен прагнути постійного вдосконалення своїх професійних та особистісних умінь, розвивати творчі аспекти своєї викладацької діяльності. Він повинен бути еталоном знання, а саме, сучасного інтегрованого знання. Для вчителя важливо сприймати учня не авторитарно, а на засадах партнерства. Учень же повинен виявляти готовність до реалізації своїх розумових і творчих можливостей, розуміти необхідність ґрунтовної освіти в нових глобалізаційних умовах. Адже українське суспільство XXI століття потребує «новий тип особистості – цілеспрямованої, ефективної, відповідальної, успішної, активної» [90, с. 5]. І це й величезне завдання вчителя української мови – формувати особистість учня, високорозвинену, патріотичну, високоморальну, креативну тощо.

Над ефективними методами навчання української мови вже давно розмірковують українські лінгводидакти. Особливо ці міркування відображені в концепції «Нова українська школа». Згідно з цією концепцією, стрижневими навичками учня чи учениці щодо навчання української мови повинні бути такі:

- використовувати українську мову в ролі державної;
- шляхом української мови сприяти духовному, культурному й національному самовиявленню;
- застосовувати різні українськомовні комунікативні тактики в суспільному житті;
- за допомогою української мови сприймати, розуміти, систематизувати, перетворювати інформацію, здобуту з різних джерел;

- висловлювати українською мовою власну думку в різних комунікативних ситуаціях – із дотриманням чинного правопису, культури українського мовлення; удосконалювати майстерність щодо володіння українською мовою [25, с. 3].

Сучасна мовна освіта компетентнісно орієнтована, тобто стрижнем є компетентнісний підхід до навчання. На думку Д. Дроздовського, саме такий підхід забезпечує «перехід від школи знань до школи умінь» [25, с. 2]. У минулому столітті на заняттях з української мови знання мало характер механічного засвоєння певних мовних фактів та їх реалізації на практиці, під час виконання різних вправ. Сьогодні ж мета навчання української мови – розвиток різних мовних та мовленнєвих умінь і навичок, що здійснюється за допомогою компетентнісного підходу. Як переконані відомі лінгводидакти, компетентності являють собою суму знань та умінь, що дозволяють учневі легко вирішувати складні навчальні завдання [25, с. 2].

На думку відомого вченого І. Хом'яка, компетентнісний підхід передбачає «спрямованість навчання на розвиток і формування ключових компетентностей» за допомогою української мови [127, с. 2]. Українська мова – це не просто навчальна дисципліна в загальній середній освіті, а й засіб «соціалізації особистості, опанування знаннями з інших наук» [127, с. 2]. Відомо, що мова вбирає особливості національної культури, духовного життя народу, є засобом національно-патріотичного виховання. І виховує такі параметри вчитель, скоріше, він мотивує до навчання, він допомагає молодій людині стати особистістю – освіченою, креативною, мислячою.

Найголовніша компетентність – комунікативна. Відомо, що в законі «Про освіту» особливо наголошується на вмінні спілкуватися українською мовою як державною. Звідси також впливає і вага лексичної компетентності, і як її складової – фразеологічної. Як лексична компетентність реалізується протягом усього навчання, так само і фразеологічна, причому не тільки на уроках української мови, але й на інших. Важливо націлити учня на те, аби вживати фразеологізми в різних ситуаціях, на різних предметах. Наскільки багатий фразеологічний запас школяра, настільки успішне його мовлення загалом. Таким

чином, у нашій роботі ключовою вважаємо фразеологічну компетентність. На її ефективну реалізацію скеровані всі аспекти нашого дослідження.

У навчанні української мови важливі не теоретичні факти чи правила самі по собі, а успішне й результативне їх засвоєння, із метою ефективного використання на практиці, тобто в комунікації. Сучасна лінгводидактика спирається як на традиційні, так і на інноваційні методи навчання української мови. Їх симбіоз – запорука успішного навчання фразеології так само.

Різні проблеми навчання української мови в школі вивчають активно сьогодні такі лінгвісти й методисти: Н. Бондаренко, Ю. Бондаренко, Л. Варзацька, Н. Голуб, О. Горошкіна, Д. Дроздовський, О. Караман, С. Караман, І. Кучеренко, Л. Мацько, Т. Окуневич, С. Омельчук, Н. Остапенко, М. Пентиліук, О. Пометун, К. Плиско, А. Фасоля тощо. Ці дослідники звертали увагу на особливості уроку української мови, вивчали етапи такого уроку, його технологію, опрацьовували урок української мови в аспекті компетентнісного підходу. Лексична компетентність та її формування – у центрі праць В. Борисенко, М. Греб, О. Остапченко, І. Хом'яка. Окремі питання вивчення фразеології в школі розв'язували С. Босак, А. Мовчун, В. Ужченко. Системного опрацювання лінгводидактичних аспектів фразеології – у контексті поєднання традиційних та інноваційних методик дуже мало. Фразеологічний матеріал – дуже багатий, і від ступеня його засвоєння залежить якість комунікації майбутнього фахівця. З огляду на це вважаємо за необхідне заповнити лінгводидактичні лакуни в опрацюванні фразеологізмів.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в ньому розглядають питання традиційного та інноваційного вивчення фразеології у старших класах загальноосвітньої школи, з урахуванням стандарту і профільного навчання. У сучасній лінгводидактиці назріла нагальна потреба дослідити ефективні методи щодо засвоєння фразеологізмів, що і зумовило вибір теми – «Вивчення фразеологізмів у школі: інноваційні та традиційні підходи».

Об'єкт дослідження – традиційні та інноваційні методики вивчення фразеологізмів у загальноосвітній звичайній та профільній школах (у 9-11-х класах).

Предмет дослідження – лінгводидактичні особливості фразеології української мови.

Мета дослідження полягає у вивченні ефективних методів викладання фразеології української мови в 9-11-х класах і як результат – формування фразеологічної компетентності учнів та учениць.

Відповідно до мети кваліфікаційної роботи було розв'язано такі основні **завдання:**

- визначити теоретико-прагматичні особливості фразеологізмів різного типу;
- розглянути питання про місце уроку фразеології в сучасній лінгводидактиці;
- опрацювати різні традиційні підходи до вивчення фразеології української мови;
- вивчити інноваційні методики, що сформувались щодо вивчення української мови;
- розробити інноваційні вправи із фразеології української мови;
- розробити уроки із фразеології для старших класів рівня стандарту та профільного рівня;
- визначити шляхи розбудови фразеологічної компетентності.

Концепція роботи зумовлена потребою розроблення ефективних методів вивчення фразеології української мови в старшій школі та необхідністю опрацювання особливого поняття «фразеологічна компетентність».

Методологічною основою дослідження Закон України «Про освіту», концепція «Нова українська школа», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.), компетентнісний підхід до навчання, лексична компетентність.

Теоретична база кваліфікаційної роботи – наукові дослідження в царині лінгвістики, лінгводидактики, компетентнісного навчання, лінгводидактичні аспекти фразеології, традиційні та інноваційні підходи до навчання.

Визначені завдання було розв’язано за допомогою таких **методів**:

- *теоретичні*: аналіз та синтез теоретичних аспектів лінгводидактики, метод систематизації та класифікації, статистичний.

- *практичні*: інтерактивні методи, робота з електронними словниками, інформаційно-комунікаційні методи.

Теоретичне значення полягає в тому, що в дослідженні систематизовано знання про ефективні методи вивчення фразеологізмів у школі, розроблено поняття «фразеологічна компетентність», удосконалено технологію уроку із фразеології в середній старшій школі.

Практична цінність дослідження. Запропонована модель фразеологічної компетентності удосконалить практичне розв’язання інших лінгводидактичних аспектів, розроблені вправи із фразеології здатні поповнити методичну скарбничку сучасної шкільної практики. Уроки фразеології сприятимуть ефективному її вивченню у старших класах загальноосвітньої школи.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 138 найменувань. Повний обсяг кваліфікаційної роботи – 78 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ В ШКОЛІ

1.1. Поняття про фразеологічну компетентність

Дослідники-методисти у своїх лінгводидактичних студіях багато уваги звертають на вивчення лексичного матеріалу. Звісно, це дуже важливо, і на це відводиться багато годин – як у середній, так і старшій школі. Сьогодні розроблена технологія уроку із лексикології, а щодо фразеології таких досліджень бракує.

У ході навчання фразеології слід спиратися на комунікативно-прагматичні її можливості. У цьому контексті виходимо з розуміння, що освіта антропоцентрична, і тому в її межах враховуємо величезну роль суб'єкта як творця і носія мови. Людина – так само творець фразеології. Мотиваційним аспектом вивчення фразеології має бути завдання формування комунікативної лідерської позиції. На думку Р. Дружененко, комунікативний лідер – «це особистість, яка висловлюється в найдоцільніших, найвиразніших, найзмістовніших формах із неодмінною умовою порозуміння з адресатом, впливу на нього, а також досягнення найвищого ефекту в результаті спілкування» [26, с. 15]. У контексті фразеології важливо навчити суб'єкта мовної освіти використовувати фразеологізми, доцільно, правильно й ситуативно зумовлено. Отже, фразеологізми пов'язані з основними аспектами комунікативної та когнітивної методик навчання.

Головне завдання фразеологічної освіти – навчити комунікативно правильно вживати фразеологізми. Спілкування на основі фразеологізмів пов'язане з певною комунікативною метою. Ф. Бацевич зауважує, що мовець під час використання комунікативної компетенції «формує комунікативну стратегію,

яка перетворюється на комунікативну тактику як сукупність комунікативних намірів, збагачуючи комунікативний досвід мовця» [4, с. 161].

Комунікативне навчання фразеології здатне сформувати такі вміння в учнів: оцінка ситуації спілкування; урахування потреб адресата, визначати намір мовця, аналізувати мовленнєву поведінку мовця; добирати фразеологізми відповідно до ситуації. Вправи із фразеології повинні містити комунікативно-прагматичний компонент, при цьому вчитель чітко описує «умову завдання: час, місце комунікації, характеристику мовців, очікуваний результат» [26, с. 18]. Урахування комунікативно-прагматичного компонента навчання фразеології сприятиме формуванню в учнів важливих для їхнього життя умінь і навичок.

Результат навчання фразеології – сформована фразеологічна компетентність. Відомо, що сучасна мовна освіта компетентісно зорієнтована, і передбачає формування ключових компетентностей. Компетентнісний підхід переорієнтовує освіту на життєві потреби, забезпечує зв'язок із реальною дійсністю.

Закон України «Про освіту» визначає компетентність як «динамічну комбінацію знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну діяльність» [20, с. 7]. На думку лінгводидактів, компетентність виявляється в певному контексті, у певній ситуації, де можливе її застосування [78, с. 76].

Особистий поступ і розвиток суб'єкта навчання, його особистий успіх та реалізація пов'язані з ключовими компетентностями. Ключова компетентність – «це комплекс характеристик (якостей) особистості, що дозволяє їй ефективно діяти в різних сферах життєдіяльності, зокрема мовленнєвій» [78, с. 74].

Під ключовими також розуміють такі компетентності, які передбачають здатності, що їх «набуває кожен учень як суб'єкт навчально-виховного процесу для самовизначення, загального розвитку й самореалізації» [120, с. 4]. При цьому як вихідну визначають комунікативну компетентність, адже першочергове завдання мовної освіти – формувати «компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості» [20, с. 7]. Предметні

компетентності підпорядковані ключовим. Предметною щодо фразеології є сам зміст навчання фразеології. Отже, фразеологічна компетентність перебуває в межах мовної, водночас тісно пов'язана з комунікативною, заґрунтована на ній.

Комунікативна компетентність впливає із ключової, яка зазначена в програмах: спілкування державною мовою. Увесь курс української мови, на думку І. Ющука, «має теоретично і практично працювати на розвиток мовлення учнів. В іншому випадку він втрачає свою доцільність» [62, с. 37]. Це і стосується і фразеології: всі види занять працюють над культурою мовлення учнів, тому повинні мати елементи практичної стилістики.

Під час спілкування українською мовою учні засвідчують готовність «успішно взаємодіяти у процесі розв'язання типових для віку життєвих проблем» [120, с. 4]. У контексті поваги до державної мови актуальне й пошанне ставлення до з держави, до народу, його історії та культури. Фразеологізми тісно пов'язані з національною культурою, адже вирости на її основі. Фразеологія сама по собі становить національно-культурну складову змісту мовного навчання. Фразеологізми, особливо народнорозмовного походження, містять лінгвокраїнознавчу інформацію, фразеологічна система мови «відображає культурно-історичний досвід народу-носія мови, дає можливість зрозуміти національну психологію, національне бачення світу» [21, с. 4]. Уживання національно зумовлених фразеологізмів типу *гнути горба*, *заморити хробачка*, *клеїти дурня* формують ціннісне ставлення до української мови. Отже, фразеологічна компетентність тісно пов'язана із готовністю до спілкування державною мовою, із уживанням у різних ситуаціях фразеологізмів, що засвідчують, урешті-решт, високий рівень володіння мовою. І так само вона впливає із загальнокультурної – як здатності учня «усвідомлено сприймати надбання культури як цінність, аналізувати та оцінювати досягнення національної культури...» [120, с. 5]. Фразеологія в цьому контексті – метод самовиховання, заснований на традиціях народу.

У зв'язку із вивченням фразеології слід зазначити про соціальну компетентність. Невід'ємна ознака становлення особистості – її соціалізація.

Уміння спілкуватися під час виконання різних соціальних ролей – це реалізація зазначеного вище явища. Зробити спілкування більш привабливим і соціально вмотивованим можна за допомогою фразеологізмів.

Під соціальною компетентністю розуміють «здатність до співробітництва в групі та в команді, уміння адаптуватись і визначати особисті цілі, виконувати різні ролі та функції в суспільстві та колективі..., розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях» [9, с. 2]. На думку Н. Бондаренко, принцип соціалізації в навчанні української мови сприятиме соціальній адаптації особистості, її активній реалізації в різному україномовному середовищі [9, с. 2]. Звісно, соціальна адаптація неможлива без вільного володіння українською мовою.

Соціалізація особистості – це і соціальна диференціація мови. Розвиток соціальної компетентності учнів старших класів передбачає засвоєння соціальних різновидів фразеології, акцентує увагу на фразеологізмах-сленгах, розмежовує вживання фразеологізмів за різних соціально значущих ситуацій. Погоджуємось із поглядом Н. Бондаренко, що зв'язок соціального й мовного аспектів розвитку особистості визначається поняттями мовна норма, мовна варіативність [9, с. 2]. Фразеологія української мови, з погляду норми, різна, причому цікаві й розвивальні приклади можемо знайти в розмовній (діалектній) фразеології південно-східного ареалу. Наприклад, про неохайну людину говорять: *Христя в намисті; Клава рубероїд; красива як собака сива; Марфа у сливах* [51]. Учитель повинен пояснити особливості вживання розмовних фразеологізмів, їх доречність лише за певних комунікативних обставин. Загалом коректне використання фразеологічного матеріалу полегшує соціалізацію старшокласника чи старшокласниці.

Фразеологізми розвивають образне мислення учнів, адже самі сформовані на основі образу, ситуації. Фразеологізми спонукають до творчості. Наприклад, значення фразеологізму можна відтворити за допомогою інфографіки чи акварельного малюнка. Із залученням фразеологізмів можна здійснювати проєктну діяльність. У зв'язку із цим міцно прилягає до фразеологічної – творча компетентність. Вивчення фразеологізмів допоможе розвинути особистість, яка

володіє сучасними технологіями, образним мисленням, долає комунікативні труднощі через уживання стійких висловів, генерує нові ідеї і створює проекти. Отже, вивчення фразеології передбачає продуктивну креативну діяльність.

Фразеологічна компетентність – особливе явище лінгводидактики. Реалізація її націлена на розвиток і предметних, і ключових компетентностей. Фразеологічна компетенція разом із лексичною, а також фонетичною, орфоепічною, морфологічною, синтаксичною, правописною, пунктуаційною стають базою для комунікативної. Однак, усе ж таки найбільша вага в комунікації належить лексиці та фразеології. Звісно, найперше учні знайомляться з лексикою, а фразеологію усвідомлюють значно пізніше, тому їй важливо багато часу приділяти питанням фразеології саме в старших класах.

На переконання І. Хом'яка, через виховання інтересу до лексики можна виховати загалом інтерес до мови [127, с. 3]. Уважаємо, що так само через фразеологізми можна зацікавити учнів багатою мовною скарбницею, спонукати їх глибше вивчати фразеологічні явища. Фразеологізми – це уламки історію, багато з них мають певний сценарій у своїй основі. Кожен фразеологізм можна порівняти з невеличким художнім твором, згорненим до влучної фрази. І цей аспект теж буде зацікавлювати учнів. Так само вони можуть вигадувати історії на основі фразеологізмів, самостійно розгортаючи їх до мінітворів.

Фразеологічна компетентність – це здатність доцільно й коректно вживати фразеологізми, урізноманітнювати власне мовлення з їх допомогою. Це поняття не статичне, а динамічне. Для того щоб ця здатність була актуальною, її треба розвивати, або розгортати. Розвиток фразеологічної компетентності – це покрокове засвоєння фразеологічного матеріалу, від характеристики поняття до аспектів його реалізації на практиці. У результаті формуються вміння та навички учнів.

Важливим є засвоєння як теоретичного матеріалу, так і практично спрямованих його аспектів. Робота із фразеологізмами має загальноосвітнє значення, оскільки збагачує знання про мову, у результаті чого учні дізнаються про те, що таке фразеологізм, які його лінгвістичні ознаки, як розпізнати

фразеологізм і відрізнити його від інших одиниць мови, яка фразеологія української мови за якісним і кількісним складом, де знайти фразеологізми тощо.

На думку учених, лексична компетентність – це не тільки сума знань, а така, «що базується на знаннях, цінностях, здібностях, одержаних у процесі засвоєння основ лексикології» [127, с. 3]. І про фразеологічні знання можна стверджувати, що разом з ними учень здобуває більше, ніж теорію фразеології: він опановує українську фразеологію в контексті української культури і традицій; він вивчає запозичені фразеологізми в контексті зарубіжної культури.

Фразеологічні знання – це навчання фразеологізмів. Відомо, що знання в сучасній освіті – це взаємний суб'єкт-суб'єктний процес. У зв'язку з цим сам учитель повинен чітко розуміти, що таке фразеологізм, які тут можливі дискусійні питання, урешті-решт, яку інформацію слід донести до учнів.

Грунтовне знайомство з теорією фразеології стартує в 10 класі профільного рівня. При цьому на вивчення фразеології призначено шість годин, у межах яких учитель повинен надати такі фразеологічні знання: поняття про фразеологізми, основні ознаки фразеологізмів, джерела фразеологізмів, системні зв'язки у фразеології. Також учитель зосереджує увагу на стилістичних ознаках фразеологізмів [119, с. 51].

Традиційно під фразеологізмом розуміють «семантично цілісні, відносно стійкі (із допуском варіантності) відтворювані й експресивні одиниці, організовані за моделлю словосполучення (сполучення слів) або речення» [116, с. 19]. Звідси випливають основні ознаки фразеологізму: семантична цілісність, відтворюваність, образність та експресивність. Фразеологізми охоплюють як ідіоми, так і прислів'я, приказки, крилаті вислови, етикетні формули. Першочергове завдання вчителя – навчити ідентифікувати фразеологізм, відрізнити його від інших одиниць мови. Доречні тут різні дослідницькі завдання, що з їх допомогою сформується стійкі знання із фразеології.

Фразеологічна компетентність передбачає і навички, тобто практичні вміння. Учитель у процесі навчання діє за схемою: учень здобуває знання про фразеологізми – учень знає, що таке фразеологізм – учень добирає фразеологізм

згідно із ситуацією – учень уживає фразеологізм. Відповідно це алгоритм, у ході якого формуються знання та актуалізуються навички. Постійне проходження цієї схеми, доведене до автоматизму, зумовлює набуття стійкої навички вживання фразеологізму. Отже, фразеологічна навичка – це механічна операція, у ході якої відповідно до комунікативного завдання добирається певний фразеологізм і вживається в певному контексті.

Розвиток фразеологічної навички відбувається такими способами:

- здійснюється робота з текстами, або мінітекстами, на основі яких ідентифікуються фразеологізми; завдання вчителя дібрати тексти, що містять фразеологізми;
- з'ясовуються особливості фразеологічного значення – із допомогою контексту або через візуалізацію;
- визначаються стрижневі слова у фразеологізмах;
- добираються фразеологізми із заздалегідь визначеною семантикою;
- створюються власні фразеологічні контексти;
- пишуться фразеологічні диктанти;
- відтворення фразеологізмів через малюнок, ребус, інфографіку;
- редагуються фразеологічні тексти.

Специфіка розвитку фразеологічної компетентності в тому, що всі форми та методи скеровані на збагачення фразеологічного складу учня, на його якісний склад, на норми вживання фразеологізмів. Учень не просто повинен засвоїти певну кількість фразеологізмів, а зосередити увагу на таких, що потрібні для реалізації індивідуальності учня, відповідають його переконанням, інтересам, намірам, здібностям і духовним потребам тощо.

Отже, робота з фразеології у старшій школі передбачає два етапи: опанування теоретичного матеріалу, усвідомлення природи фразеологізмів та осмислення здобутих знань і формування на їх основі мовленнєво-комунікативних умінь [64, с. 2].

Фразеологічна компетентність старшокласника – це усвідомлені навички доцільного вживання фразеологізмів у певних ситуаціях спілкування.

Фразеологізми стилістично зумовлені, і тому їх уживання повинно відповідати певному стилю. За особливостями вживання фразеологізми різні. Для наукового стилю властиві стійкі вислови, що окреслюють різні етапи наукового дослідження: *левова пайка, уявний образ, наболіле питання, недотримання правил*. Публіцистичний стиль віддає перевагу таким фразеологізмам, які мають оцінну функцію, експресивні, урочисті: *не зроби собі кумира, незрівнянний хист, наслідок непорозуміння, авгієві стайні*. В офіційно-діловому стилі використовують фразеологізми-штампи: *густонаселений район, знімати ганьбу, навколишнє населення*. Звісно, що в художньому та розмовному стилі фразеологія з погляду вживання характеризується довільністю: тут й оцінні, і народнорозмовні, та інші вислови, позначені різними конотаціями. Найбільша і дуже різна група фразеологізмів – це такі, що мають виразне емоційно-експресивне забарвлення, і вони типові або для книжних текстів, або для усного мовлення.

Учні під керівництвом учителя повинні чітко засвоїти ситуаційно-комунікативні ознаки фразеологізмів, аби розуміти, як і коли їх уживати. Експресивні фразеологізми природні для завдань із розвитку мовлення, для усної доповіді чи презентації. Експресивне, як зазначає В. Ужченко, пов'язане з виражальними особливостями фразеологізму [117, с. 244]. При цьому ці одиниці характеризують стан мовця, його ставлення до об'єкта мовлення [117, с. 245]. Допоможуть забарвити доповідь чи увиразнити книжний текст такі експресивні фразеологізми: *ні сном, ні духом; ні пуху ні пера; за і проти; ходити по лезу ножа; без роду й прароду; як на кілочках, царство пільми*.

Оскільки емоційні фразеологізми пов'язані з функцією транслювання настрою, почуттів, то їх доречно використовувати у ситуаціях співчуття, здивування, тривоги, переживання та ін., а такі ситуації можливі в майбутній фаховій діяльності. Зокрема, це такі фразеологізми: *аж душа радіє, серце стискається, хай йому грець!* До емоційних фразеологізмів прилягають оцінні, такі що надають позитивну чи негативну оцінку: *вовк в овечій шкурі, золота голова, гострий на язик, стріляний горобець*.

Виразною групою фразеологізмів є розмовні, що здатні забарвити будь яку інтеракцію. На думку В. Ужченка, розмовна фразеологія неоднорідна і представлена трьома групами: літературно-розмовні фразеологізми (*як холодною водою облити, бити байдики*); ужитково-розмовні (*не промах, знати як облупленого*); фамільярно-розмовні (*гострити зуби, якого дідька*). Такі фразеологізми доцільно вживати в різних інтерактивних вправах і привчати учнів до їх актуалізації.

Таким чином, фразеологічна компетенція передбачає такі знання:

- поняття про фразеологізм;
- критерії належності висловів до фразеологізму;
- ознаки семантичної цілісності фразеологізму;
- поняття про відтворюваність;
- розуміння варіантності фразеологізму;
- усвідомлення образної основи фразеологізму;
- метафоричність фразеологізмів;
- метонімічність фразеологізмів;
- структурні ознаки фразеологізмів;
- типи фразеологізмів;
- функціонально-стилістичні особливості фразеологізмів;
- експресивність фразеологізмів.

У результаті опанування знань із фразеології учні повинні навчитися, тобто набути таких основних навичок:

- відрізняти фразеологізми від інших одиниць мови;
- виділяти фразеологізми в тексті (писати фразеологічні диктанти);
- конструювати фразеологічні тексти;
- добирати фразеологізми зі словників;
- здійснювати проектну діяльність на основі фразеологізмів;
- вживати фразеологізми в різних ситуаціях спілкування;
- добирати фразеологізми до певної ситуації відповідно до намірів і мотивів мовця;

- збагачувати фразеологічний запас – відповідно до власних потреб, інтересів, уподобань, здібностей;
- уживати фразеологізми на інших уроках у школі.

Отже, фразеологічна компетентність – це фразеологічні знання та фразеологічні навички, результатом яких є активне послуговування фразеологічним фондом української мови, доцільне його використання з метою розвитку власних комунікативно-діяльнісних умінь.

1.2. Традиційне вивчення фразеології

Ефективно реалізувати фразеологічну компетентність допомагає певна методика навчання, виважена й продумана.

Фразеологічну компетентність учитель розвиває за допомогою різних форм і методів на уроці фразеології. Урок сьогодні лишається традиційною формою навчання.

Згідно з класифікацією С. Чавдарова, уроки бувають такі: урок нового матеріалу, урок перевірки знань учнів, урок закріплення вивченого [81, с. 14]. Це традиційна схема, і ще багато вчителів її використовують. Навряд чи зайвим можна вважати урок вивчення нового матеріалу, особливо в старших класах, де учні усвідомлено сприймають теорію, розуміють її необхідність. Такі уроки дозволяють поглиблено опрацювати різні явища фразеології, вони особливо доцільні в профільній школі.

Уже традиційними стали уроки-лекції. Дослідниці О. Горошкіна, Л. Попова вважають, що «лекція забезпечує більш прискорений темп навчання», вона формує в учнів старших класів «уміння самостійно й критично мислити, виробляє в них навички самоосвіти» [18, с. 14]. Лекція передбачає активну розумову діяльність, і таке напруження готує учнів дод майбутніх складнощів.

Під час лекції із фразеології учитель порушує дискусійні питання щодо обсягу фразеології, природи фразеологізму, класифікації фразеологізмів, при цьому залучає до обговорення важливих проблем також учнів. Перевага лекції в

тому, що вона раціоналізує навчання, є відкритою формою. Упродовж лекції систематизовано подаються основні характеристики фразеологічних явищ.

Інша важлива ознака лекції – її цілеспрямованість, що дозволяє ефективно досягти оптимального розкриття нового матеріалу. Цілеспрямованість стає виразнішою під час застосування таблиць, схем, наочності.

У ході лекції учитель використовує різні бесіди, що активізує пізнавальну діяльність учнів. Зокрема, він порушує проблемні питання. Наприклад, вивчаючи ознаки фразеологізмів, учитель ставить такі питання: «Чим відрізняється фразеологізм від речення?», «Які відмінності має фразеологізм від речення?», «Що спільного мають слова та фразеологізми?». Студенти включаються до процесу лекції, намагаються знайти відповіді, пропонують власне розв'язання проблеми.

Безперечно, успішність лекції зумовлена рівнем підготовки вчителя, його ораторськими здібностями, умінням виділити в теоретичному матеріалі найголовніше, знайти дискусійні аспекти й запропонувати їх до розв'язання.

Закріплення вивченого матеріалу відбувається за допомогою вправ. Вправа – це «повторюване виконання дій задля засвоєння знань і вироблення мовних та мовленнєвих умінь і навичок» [78, с. 37]. Вправи з мови узвичасно використовують на різних уроках, і з їх допомогою закріплюються практичні навички. Тут доречно пригадати прості й цінні слова І. Ющука: «Діти повинні розуміти, що правила вчимо не заради правил, а заради правильного й дохідливого вираження думки» [62, с. 32].

Типологія вправ – це питання дискусійне, однак можемо виділити щодо фразеології такі: підготовчі – готуємо до сприймання фразеологізму; ілюстративні – робота з дошкою (у традиційному аспекті); вправи для закріплення – наприклад дібрати фразеологічні антоніми чи синоніми; узагальнювальні – робота із фразеологічним словником; творчі – створення фразеологічних текстів. Звичайно, фразеологічна компетентність формується як результат виконання комплексу вправ.

На нашу думку, найпродуктивнішими є тренувальні, під час яких відпрацьовується певне мовне явище. Наприклад, для засвоєння матеріалу, що стосується ознак фразеологізмів, пропонуємо таку тренувальну вправу.

Тренувальна вправа. З-поміж наведених сполучень знайдіть фразеологічні, на їх прикладі поясніть такі їх ознаки: семантична цілісність, відтворюваність.

У сірка очей позичати, бабин смик, храм науки, міряти лозиною, пошити в дурні, поцілувати замок, тримати язик за зубами, дати драла.

Тренувальні вправи повинні містити різні приклади, не однотипні, і не можуть бути завеликими, бо це втомлює увагу учнів. Тренувальні вправи мають місце в класі, їх виконують учні під керівництвом учителя. Найголовніше, вправи із фразеології покликані розбудовувати і мислення, і мовлення. Вони ефективні тоді, коли мовленнєво зорієнтовані. Так, погоджуємося з І. Ющуком, що це такі види робіт: відповіді учнів, самостійне формулювання висновків зі спостережень за мовними явищами; складання речень із певними мовними фактами; вільне переказування, складання текстів [62, с. 37]. Фразеологізм повинен бути динамічною мовною одиницею, що її учень усвідомлює, розуміє, може відтворювати і творчо вживати.

Традиційними є також вправи на фразеологічний аналіз за схемою, вони активізують пізнавальну діяльність старшокласників. Приклад такої вправи наведено нижче.

Вправа

Зробіть фразеологічний аналіз фразеологізмів за схемою: 1) структура фразеологізму; 2) стрижневе слово фразеологізму; 3) значення фразеологізму; 4) функціонально-стильові ознаки фразеологізму.

Задирати хвоста, розпустити нюні, сім п'ятниць на тиждень, з іншої опери, вавилонське стовпотворіння, хоч голки визбируй, не в тім'я битий.

У контексті традиційного навчання фразеології констатуємо про виділення опорних умінь. Опорні вміння – це засіб формування та розвитку різних способів

мовленнєвої діяльності. На думку Л. Варзацької, питання про методику опорних умінь давнє і ґрунтується на психологічному законі пізнання, тобто гарного оволодіння навичками, у нашому випадку – уживати фразеологізми. Опорні вміння дозволяють сформувати в старшокласників «1) узагальнені способи аналізу ,систематизації мовних знань та використання їх для вираження думки»; 2) узагальнені способи сприймання, відтворення, побудови та вдосконалення тексту» [141, с. 3]. Щодо вправ з лексикології, то вони повинні бути комплексними, і пов'язані з такими опорними вміннями:

- сприймати фразеологізми на основі тексту;
- відтворювати фразеологізми (виділені з тексту);
- редагувати фразеологічний текст;
- членувати фразеологізм на слова;
- розрізнати лексичне і фразеологічне значення;
- установлювати зв'язки фразеологізму в тексті зі словами – ля мовного унаочнення.

Метод опорних умінь дозволяє структуровано сприймати фразеологізми. Структуруючи навчальний матеріал з мови, переконана Л. Варзацька, ми враховуємо дидактичні і розвивальні функції системних мовних зв'язків [141, с. 3]. Урахування зв'язків між словом та фразеологізмом допомагає усвідомити сутність останніх одиниць.

Важливою частиною у вивченні фразеологічного матеріал є перевірка знань, і їх традиційно проводять або у вигляді уроків зв'язного мовлення, або перевіряють здобуті знання за допомогою тестів.

Урок зв'язного мовлення лишається актуальним, адже дозволяє кожному учневі реалізувати власні індивідуальні творчі вміння. «Розвивати мовлення школярів, – констатує М. Пентилюк, – означає вчити їх вільно і правильно, відповідно до вимог шкільної програми користуватися мовою як засобом спілкування в різних життєвих ситуаціях» [78, с. 139]. Уроки зв'язного мовлення з фразеології покликані навчити користуватися фразеологізмами. Продуктивні

невеликі твори – два чи три абзаци – на зарані визначену тему або теми. Наприклад, завдання для твору:

Опишіть, як важко фізично працювати, чи яка розумна ваша подруга.

Використовуйте фразеологізми. Прикладом може бути такий уривок:

«Світ великий і в ньому живе багато людей. Хтось працює чесно, а хтось крутить хвостом, аби краще жити. Бувають і такі випадки, коли підлі люди вставляють палки в колеса тим, котрі цього не заслужили, аби тільки їм було добре. Я намагаюсь у житті не ганяти вітер по світу, адже щоб чогось досягти, необхідно гнути спину» [139]. До речі, потім такі невеличкі твори, написані старшокласниками, можна використовувати для написання фразеологічних диктантів у середній школі.

Хоча тестовий контроль використовує середня школа відносно недавно, протягом останніх 20-ти років, проте ця форма вже стала традиційною. За допомогою тестів можна об'єктивно оцінити знання учнів. На думку І. Сидоренко, щоб «краще оволодіти знаннями і навичками, потрібно постійно працювати із сучасним фразеологічним словником і виконувати тестові завдання» [82, с. 96]. У ході виконання тестів із фразеології старшокласники зроблять своє мовлення багатшим, збільшать фразеологічний запас, бо фразеологізми – «це своєрідний резервуар інформації про світ і свій народ» [140, с. 15].

Тести із фразеології покликані перевірити як теоретичні знання, так й особливості вживання фразеологізмів, специфіку їх значення. Традиційно контрольні роботи також мають форму тестів. Завдання із фразеології можуть бути складовими підсумкових тестів з української мови або створювати самостійний тест, наприкінці вивчення фразеології.

Тести складаються з чотирьох рівнів. Перший рівень передбачає завдання з вибором однієї правильної відповіді і завдання на упослідовнення; другий рівень – увідповіднення та редагування; третій рівень перевіряє працювати вміння з невеликим текстом; на четвертому учень будує власне висловлення [82, с. 22].

Наприклад, тестові завдання із фразеології можуть бути таким, як ми подаємо нижче:

Завдання першого рівня

Варіант 1

Установіть відповідність між частинами фразеологізмів	
А сізіфова праця	1 небесна
Б ріг	2 праця
В сіль	3 мовчання
Г манна	4 землі
	5 достатку

Варіант 2

Установіть відповідність між частинами фразеологізмів	
А гомеричний	1 вогонь
Б гордіїв	2 царство
В тридев'яте	3 сміх
Г прометеїв	4 вузол
	5 подвиг

Завдання другого рівня

Визначте фразеологізми-синоніми	Визначте фразеологізми-синоніми
А тягти kota за хвіст	А душа нисє
Б за царя Гороха	Б бере за печінки
В здійняти бучу	В ні пари з вуст
Г наробити крику	Г набити руку
Ґ тверда рука	Ґ впіймати облизня
Д не за горами	Д серце нисє
Е дерти горло	Е ні пуху ні пера

Завдання третього рівня

Варіант 1

Фразеологізм	Значення
---------------------	-----------------

Кусати губи	А провчити
	Б мовчати
	В злитися
	Г дорікати
	Г працювати
	Д сумувати

Завдання третього рівня

Варіант 2

Фразеологізм	Значення
Носитися як з писаною торбою	А ледарювати
	Б бути заклопотаним
	В вихвалитися
	Г бути несамотійним
	Г сварити
	Д співати

Традиційним є метод роботи з підручником. Попри його несучасність, він усе-таки зберігає популярність. Підручник визначають як особливий жанр навчальної літератури, це «теоретико-практичне видання для учнів, побудоване відповідно до загальнодидактичних принципів навчання...» [142, с. 22]. Підручник формує вміння та навички учнів з урахуванням комунікативності, діалогізації та соціалізації.

Підручник чітко окреслює алгоритм навчання, а також це стосується і фразеології. Підручник, з одного боку, раціоналізує навчання, а з іншого, деякою мірою обмежує його. Робота з іншими джерелами потребує часу, однак розширює світогляд учня, активізує його пізнання. Проблема ще в тому, що підручники повинні оновлюватися, хоча б один раз на два роки, відображаючи ті зміни, що можливі як у лексичному, так і фразеологічному складі української мови. Ще й

досі лишається питання відкритим: який повинен бути підручник для загальноосвітньої школи?!

Отже, фразеологічна компетентність може розбудовуватися за допомогою традиційних форм і методів: це комплекс вправ, націлених на усвідомлення фразеологічної системи української мови, на визначення зв'язку фразеології зі стилістикою, загалом на збагачення фразеологічного запасу учнів; робота з підручником; діагностування знань за допомогою тестів і контрольних робіт, методо опорних умінь, завдання на розвиток мовлення. Традиційною і доречною в 11 класі також є лекція.

Висновки до першого розділу

Як показує аналіз лінгводидактичних праць, уроки фразеології в старших класах сьогодні вивчено недостатньо. Дослідники звертають увагу на особливості розвитку лексичної компетентності, натомість фразеологічна лишається поза їхньою увагою. Мабуть, це пов'язане з тим, що дуже довго саму фразеології вважали частиною лексикології.

Засвоєння старшокласниками фразеологічного матеріалу дуже важливе, бо це впливає на загальну якість спілкування. Вивчення фразеології перебуває в межах ключових компетентностей, що їх сьогодні визначає українська освітня парадигма. Головне у фразеологічній освіті – навчити комунікативно правильно вживати фразеологізми, здійснювати комунікацію в дорослому житті на основі фразеологізмів.

Комунікативно зорієнтоване навчання фразеології сформує такі вміння в учнів: оцінка ситуації спілкування; урахування потреб адресата, визначати намір мовця, аналізувати мовленнєву поведінку мовця; добирати фразеологізми відповідно до ситуації. Його результатом стане фразеологічна компетентність.

Під фразеологічною компетентністю розуміємо здатність сприймати, розуміти, ідентифікувати та використовувати у мовлення фразеологізми – для розвитку своїх здібностей і життєвої позиції.

Розбудова фразеологічної компетентності відбувається традиційними формами і методами, а саме: лекція, вправа, метод опорних умінь, робота з підручником, вправи на розвиток зв'язного мовлення.

Засвоєння фразеологізмів та їх функціонування відбувається в різних видах мовлення: аудіювання, читання, говоріння, текст.

РОЗДІЛ 2

ІННОВАЦІЙНЕ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ

2.1. Поняття про інноваційні методи

Сьогодні українське суспільство інтелектуально та творчо потужне в контексті світової глобалізації. Це висуває нові вимоги до учасників освітньої парадигми, що повинна відповідати таким суспільним викликам. Випускник школи повинен бути інтелектуально розвиненим, мати власну думку і висловлювати її українською мовою, так само грамотно вживати фразеологізми.

Як переконують лінгводидакти, майбутнє – за компетентнісним навчанням, завдяки якому можна сформувати високий рівень знань та вмінь. Більша їх частина, а саме М. Пентилюк, І. Ющук, Н. Бондаренко, Л. Варзацька, О. Горошкіна, О. Поментун, вважають, що найголовніша компетентність – комунікативна. Вона складається з мовної, мовленнєвої, соціокультурної тощо [8, с. 3]. Фразеологічна компетентність пов'язана з комунікативною як важлива її складова, і її реалізація здійснюється за допомогою ефективних методів.

Методи завжди буди в ціні в методичній науці, при цьому вчені завжди намагаються знайти найкращий. На думку Неллі Бондаренко, сьогодні в навчанні мови використовують понад тридцять різних методів.

Метод, як ми розуміємо, це система засобів, прийомів, націлених на реалізацію поставленої навчальної мети. Традиційно виділяють такі методи: інформаційно-рецептивний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький (Н. Бондаренко, С. Омельчук). У їх межах виділяють прийоми як механізми досягнення мети.

У наш час уже узвичаєним стало поняття інноваційних методів. Нова система методів відповідає викликам часу. Очевидно, що новий час, нове суспільство, нова освіта... Поява нових методів умотивована. Слід врахувати ще

й те, що нове завжди зацікавлює і мотивує до навчання, тому оновлення методів протягом суспільного розвитку закономірне.

Інноваційні методи постали на основі традиційних, і, по суті, є адаптацією останніх до нових умов навчання, тому багато інновацій – це переосмислені давні методи. Наприклад, як засіб діагностики маємо тести, традиційно паперові, а з розвитком технологій говоримо про електронні, Moodle-тести; є лекція як виклад нового матеріалу і лекція-презентація, лекція у форматі Zoom чи Meet (дистанційна). На уроках зв'язного мовлення писали твори, а сьогодні такі уроки відбуваються у форматі есе. Інноваційні методи освіжають процес навчання, що робить його цікавішим, ефективним і результативним.

З-поміж методів, доречних під час вивчення фразеології, виділяємо насамперед інтерактивні та інформаційно-комунікаційні. Ці методи послуговуються низкою прийомів, які перевірені досвідом викладання, а тому мають результат. У наступних розділах плануємо розглянути на прикладі різних фразеологічних тем інноваційні методики.

2.2. Роль гаджетів і мультимедіа в навчанні фразеології

Сьогодні активно відбувається інформатизація освіти. Інформаційна революція зумовила появу різних електронних пристроїв і мережевих технологій, і вони стали важливим складником як професійної компетентності вчителя, так і однією з ключових компетентностей учня старшої школи. Як переконана В. Лавренюк, комп'ютерні технології «упевнено увійшли до арсеналу засобів навчання» [40, с. 2]. У зв'язку з цим будь-яке вдосконалення навчання неможливе без комп'ютера, під'єданого до мережі, а тим більше в той час, коли весь світ переживає епідемію коронавірусу й навчається дистанційно.

Питання використання комп'ютерної техніки для навчання розв'язували такі вчені: В. Безпалько, О. Буйницька, В. Аєєва, П. Гальперін, Г. Строганова, О. Тихомиров та інші. Інформаційно-комунікаційні технології стимулюють

реалізацію знань і вмінь, підвищують ефективність навчання, індивідуалізують навчальний процес, дозволяють комплексно використовувати різні технології.

На думку дослідниць Г. Строганової та Г. Козловської, сьогодні поширені такі інформаційно-комунікаційні технології:

- електронні дискусії або форуми з використанням відповідного програмного забезпечення для їх підтримки (телеконференції, веб-форуми, чати, розсилки та інше);
- інтернет-конференції з можливістю обговорення розміщених там статей;
- електронні журнали;
- електронні бібліотеки;
- соціальні мережі;
- онлайн-тестування;
- проведення міжнародних проєктів;
- створення та проведення web-квестів [110, с. 24].

У ході вивчення фразеології вчитель, зазвичай, поєднує традиційні форми навчання з інформаційно-комунікаційними. Саме таке інтегрування робить навчальний процес «більш цікавим, креативним, більш різноманітним, а значний обсяг інформації – доступний для сприймання та швидкого запам'ятовування» [110, с. 23].

Мультимедійні засоби є невід'ємним складником навчання фразеології. Мультимедіа визначають як «взаємодію візуальних та аудіоефектів» [143, с. 35]. Мультимедіа дозволяє здійснювати роботу з комп'ютерною графікою, текстами, звуками. Носії комп'ютерної інформації – це ноутбуки, комп'ютери, планшети, смартфони, мультимедійні монітори. З їх допомогою учень взаємодіє з текстовою, цифровою, звуковою чи аудіоінформацією – з подвійною метою: 1) пошуку потрібного матеріалу й використання його для навчальної діяльності; 2) створення власного електронного продукту (презентація, інфографіка).

Давно вже освоєні школою такі засоби: інтерактивна дошка, мультимедіа-презентація, мультимедіа-тренажер, мультимедіа-енциклопедія, навчальні відеофільми, відеоресурси You tube, мультимедійні мережеві ресурси (онлайніві

бібліотеки, електронні словники, лінгвістичні портали). Їх ефективність для вивчення фразеології незаперечна, вони, за умов системного використання, сприяють пізнавальній активності старшокласників.

Для вивчення фразеології має велике значення інфографіка, що дає змогу розгортати фразеологізм до усного мовлення. У старших класах учні самі розробляють інфографічні схеми.

Стимулює й активізує мисленнєву діяльність робота учнів щодо створення презентацій – на заздалегідь визначену теоретичну тему (наприклад, «Ознаки фразеологізмів»). Це може бути як домашнє завдання після вивчення теоретичного матеріалу з фразеології.

На особливу увагу заслуговує робота із фразеологічними словниками. На словниковій роботі як засобі формування лексичної компетентності наголошує І. Хом'як у своїй однойменній статті. Вважаємо за необхідне зазначити, що для застосування фразеологічних умінь на практиці дуже важливо залучати учнів до праці із фразеологічними словниками. У шкільній освіті, за спостереженнями І. Хом'яка, найчастіше використовують «Словник української мови» в 11-ти томах [126, с. 29].

Сьогодні, у XXI столітті, завдяки зусиллям Мовно-інформаційного фонду маємо вільний доступ до різних електронних словників, а також і згаданого вище. Крім того, у наші дні вже вийшло десять томів нового тлумачного словника, і він теж доступний для роботи в мережі.

Словникова робота як традиційний метод завдяки появі електронних словників та інших онлайн-ресурсів модернізувалася, зазнала оновлення. У ході роботи із фразеографічними джерелами вчитель спочатку повинен їх чітко окреслити і визначити для самого себе, проаналізувати на кшталт придатності для навчальної роботи.

Електронні словники відрізняються від паперових. Спробуймо окреслити переваги й недоліки обох видів словника. Паперові фразеологічні словники – це капітальна робота науковців щодо впорядкування фразеологічного матеріалу. Найбільший сьогодні – це Фразеологічний словник української мови (у 2-х

книгах), виданий 1993 року. Тут уміщено фразеологізми-ідіоми. Також є й інші видання, але вони менші за обсягом.

Фразеологізми розміщені у словниках за алфавітом, кожен фразеологізм починає словникову статтю. У такій словниковій статті обов'язково є вказівка на особливості сполучуваності, наприклад, *будувати на піску що*. Далі подається тлумачення. Наприклад, наведений фразеологізм має таке значення: «Грунтуватися, базуватися на непевній, ненадійній основі (про плани, розрахунки..)». Обов'язково наводиться контекст, наприклад: *Коли.. тягли (деякі критики) наше образотворче мистецтво до наслідування безживних.. зразків, то будували вони свою будову **на піску** (Максим Рильський)*. Якщо фразеологізм має синоніми чи антоніми, то про це також є інформація в словниковій статті. Звісно, працювати з паперовим словником зручніше в тому аспекті, що зором можна охопити потрібні фразеологізми.

З-поміж деяких недоліків паперових словників є їх невелика доступність. Так, не всі шкільні бібліотеки мають такі фразеографічні джерела. Також водночас з одним словником може працювати лише одна людина. Ще варто наголосити на тому, що паперові словники не можуть так швидко оновлюватися, перевидавництво словників дуже кропітка справа.

Електронні словники постали завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. У зв'язку з цим постала можливість перенесення даних паперових словників в електронні бази. Так, згаданий фразеологічний словник має свій електронний відповідник, і цю базу можемо знайти на ресурсі Словопедія. Також фразеологізми фіксують електронні тлумачні словники: Словник української мови в 11 томах і Словник української мови у 20 томах (10 томів); фразеологізми можна знайти в онлайн-бібліотеці «Горих».

Для пошуку необхідного фразеологізму за електронним словником необхідно знати ключове слово, і вже тільки потім є можливість здійснювати пошук. У цьому теж є свої плюси, адже в такий спосіб активізується мисленнева, пошукова активність старшокласника.

Перевага електронних фразеологічних словників над паперовими – у їх доступності. За наявності інтернетного сполучення кожен учень має до них вільний доступ, при цьому не треба йти до бібліотеки. Електронні словники можна легко поповнювати новими одиницями, відповідно до змін у лексичному і фразеологічному складі.

Фразеологізми можемо знайти в тлумачних словниках (наприкінці словникової статті), містить їх лінгвістичний ресурс «Горих». Фразеологічний електронний словник розміщено на платформі «Словопедія». Тут перераховано офіційні лексикографічні та фразеографічні електронні джерела. Звісно, в мережі є багато блогів та сайтів, де розміщено перелік фразеологізмів, але завдання вчителя навчити старшокласників користуватися офіційними і перевіреними ресурсами.

Окремі ресурси містять прислів'я, приказки та крилаті вислови. Наприклад, на згаданому вже ресурсі Словопедія знайдемо словник крилатих висловів.

Робота зі словниками збагачує фразеологічний запас старшокласників, активізує їхні дослідницько-пошукові навички. Електронні словники можемо використовувати для різних вправ і завдань, переважно дослідницького характеру. Крім того, кожна словникова стаття – це зразок наукового тексту, отже, працюючи з ним, старшокласник поринає у світ наукового стилю, опановує специфіку запису фразеологізмів у словниках.

Завдання на основі лінгвістичного ресурсу «Словопедія».

1. Інтегроване завдання – протягом усього вивчення української мови в 9-11 класах: щотижня за фразеологічним словником виписувати 3-5 фразеологізмів і запам'ятовувати їх.

2. Завдання із застосуванням інформаційної графіки. Подумайте, що би ви хотіли намалювати. Використайте цей уявний предмет як опорне слово фразеологізму і знайдіть його у словнику. За допомогою інфографіки відтворіть зміст фразеологізму.

3. Випишіть три фразеологізми. Створіть з ними речення.

4. Опишіть структуру фразеологічного словника.

5. Якби ви були письменником, які фразеологізми обрали як заголовки для своїх творів?

6. Віднайдіть у фразеологічному словнику фразеологізм. Розгорніть його до есе.

7. Із фразеологічного словника выпишіть фразеологізми разом з реченнями, у яких вони вживаються. Яку синтаксичну функцію виконує фразеологізм?

8. Погортайте фразеологічний словник. На яку букву найбільше фразеологізмів?

9. Зі словника «Крилаті вислови» знайдіть 5 прикладів. Запам'ятайте їх.

Отже, словникова робота обов'язкова для старшокласника, вона збагачує лексичний і фразеологічний запас, налаштовує на комфортне спілкування. Електронний словник дає змогу самостійно здобувати знання, а потім їх використовувати, і це надзвичайно важливе вміння для старшокласника. Звісно, це саме інтернет дає такі широкі можливості, він цінний простір, він є «дієвим ресурсом на шляху до глибоких знань, самостійного пошуку та оброблення відповідної інформації» [110, с. 23].

На особливу увагу заслуговує використання вебквестів на уроках із фразеології. Ця технологія дозволяє ефективно використовувати віднайдену інформацію, скеровувати її на власний саморозвиток і вдосконалення.

Вебквест відзначається особливою структурою. Услід за Г. Строгановою виділяємо такі структурні частини: *завдання - питання - робота з мережевими ресурсами - повернення до запитання, аналіз опрацьованої інформації - перехід до наступного питання* [110, с. 25]. Учень шукає відповідь на кожне із запитань й отримує результат.

У ході веб-квесту важлива роль кожного з учасників навчання: і вчителя, й учня, тільки їх активна взаємодія дозволить досягти максимальної ефективності.

Отже, пропонуємо вебквест-завдання з української фразеології. На першому етапі ставимо питання-завдання, а саме вони мають пошуковий характер. Перелік питань може бути такий: 1) доведіть, що фразеологізми

відображають традиції і звичаї українців? 2) доведіть, що фразеологізми містять національно-культурний компонент? 3) які з фразеологізмів є книжними? 4) які з фразеологізмів є розмовними? 5) які крилаті вислови присвячені слову? 6) які крилаті вислови присвячені Україні? 7) соматичні фразеологізми? 8) фразеологізми з власними іменами? 9) які фразеологізми характеризують людину? На другому етапі зазначає ресурси мережі Інтернет, що ними старшокласник може скористатися. Отже, ресурси такі: Словopedia (<http://slovopedia.org.ua/>), Лінгвістичний портал Movainfo (<http://www.mova.info/>), Словник української мови в 11 томах (<http://www.inmo.org.ua/sum.html>), онолайн бібліотека «Горох» (<https://goroh.pp.ua/>), електронні підручники.

Наступний крок – це опис стадій виконання завдання: учень обирає питання-проблему, з'ясовує теоретичну суть питання. Наприклад, якщо це питання стосується розмовних фразеологізмів, то слід знайти інформацію про них, які вони, які їх ознаки, які ключові слова. Після з'ясування суті питання учень шукає приклади – 10-15 одиниць. Ці приклади описує, які саме розмовні слова вживаються у цих фразеологізмах. Робить схему зі значеннями фразеологізмами. На останньому етапі необхідно зробити висновки.

Отже, залучення до процесу вивчення фразеологізмів вебквестів розвиває творчу компетентність. Вебквести із фразеології підвищують якість мовлення старшокласників, дають змогу оптимально реалізувати особистісні освітні завдання, кардинально поліпшують контроль і самоконтроль на основі зворотного зв'язку. Використання вебквестів робить навчання фразеології ґрунтовнішим, різноманітнішим, змістовнішим. За допомогою інноваційних мережевих технологій та вебквестів старшокласники розвиватимуть інтуїтивне, творче, образне мислення, комунікативні здібності, уміння самостійно ухвалювати рішення та вдосконалювати інформаційну культуру.

До інноваційної методики зараховують і роботу з флешкартками. Це, безперечно, мережевий продукт. Ідея картки не нова, адже вчителі часто використовували навчальні картки, як правило, надрукований на окремих

аркушах матеріал. Однак перевагами флешкартки є оперативність, мобільність, прихованість відповіді, доступність.

Флешкартки розробляються з допомогою спеціального програмного забезпечення або інтернетних ресурсів. Сьогодні активно флешкартки використовують для вивчення іноземних мов, але для опанування фразеологізмів вони також придатні. Зробити такі картки просто: на одному боці пишемо фразеологізм, на іншому – те, що він означає. Флешкартки – це і спосіб перевірити знання, скільки і як добре старшокласники засвоїли фразеологізми. Флешкартки можна переглядати на гаджетах та інших пристроях.

Отже, мережевий простір, різні пристрої, що уможливають доступ до нього, - усе це дозволяє ефективно вивчати фразеологізми, запам'ятовувати їх, будувати власний фразеологічний запас.

2.3. Дослідницько-пошукові технології

У контексті компетентнісного навчання фразеології «мовні знання мають стати для учня ключем до розв'язання життєвих проблем і засобом особистісного розвитку» [145, с. 9]. Особливо цінними для вивчення фразеології є дослідницькі завдання.

Дослідницька робота навчає самостійності, критичному осмисленню різних проблем. Це такий вид діяльності, що спрямований на «формування науково-дослідницьких умінь і навичок, розвиток пізнавальних мотивів учнів, саморозвиток особистості, формування її розумових здібностей і практичних умінь» [78, с. 51]. Дослідницька робота передбачає виконання низки дослідницьких завдань.

Дослідницьке завдання – це важливе питання методики навчання української мови. Мета такого завдання – залучити старшокласників до дослідження, пошуку; до власних спостережень. Саме власні спостереження дозволяють їм робити самостійні висновки, критично думати і будувати власну

схему думок. Різні види досліджень якнайкраще допомагають опанувати фразеологічний матеріал.

Різні види дослідницьких завдань вивчали М. Пентилюк, О. Горошкіна, О. Пометун, С. Омельчук та інші. Так, С. Омельчук виділяє такі види досліджень: дослідження-спостереження, дослідження-моделювання, дослідження-реконструювання, дослідження-трансформація, дослідження-порівняння, дослідження-відновлення [145].

Досить актуальним є дослідження-спостереження на основі тексту, а саме мінітексту. На думку Б. Токарчука, ефективно засвоєння фразеологізмів можливе на основі прозових текстів. До текстів висуваються такі вимоги: вони повинні бути невеликими та цікавими (історії, діалоги, жартівливі, афористичні, повчальні вислови) [144, с. 62].

Коли вчитель добирає тексти (мінітексти), то він повинен пам'ятати, що фразеологізми легко запам'ятовуються тому, що мають сюжет. Тому доречно поруч подавати два тексти: один із вільним сполученням, інший – із фразеологізмом. Саме сюжетність – це родзинка фразеологізмів, їх особлива риса.

Усі тексти поділяємо на дві категорії. Першу створюють такі, у яких можлива вільна заміна одиниць: фразеологізм – вільне словосполучення. Такі приклади цінні ти, що тут є самопояснення.

Наприклад:

Гриць біг додому як на пожежу, бо забув вимкнути праску.

Гриць біг додому дуже швидко, бо забув вимкнути праску.

До другої категорії належать такі текстові уривки, де заміна фразеологізму вільним словосполученням неможлива. Це такі приклади: *Гнат зуби з'їв на твердих горіхах; Пилип сів не в свої сани, бо своїх не мав; Сусіди хоч і побили один одному горішки, але на тому не заспокоїлись; Май на увазі! У красеня-навича, який необачно розпустив пір'я, хвоста ж одразу ж обскубли на сувеніри; «Держіть язик за зубами» - сичав на переляканих відвідувачів банку злодій. Усі, крім беззубого діда, злякались. «А як я вдержу?»... Жодного зуба не маю!» - обурився старий дід; Марко Поло розповідав, що на бамбукових циновках китайці*

собаку з'їли; «Не тепер, так у четвер», - заспокоював позичальника боржник [144, с.64].

Отже, завдання-дослідження на основі текстів буде полягати в тому, аби знайти фразеологізми, пояснити їх значення, увідповіднити з вільними словосполученнями.

Аналіз зазначених прикладів дозволяє стверджувати, що актуальними є й інші дослідницькі завдання, що передбачають моделювання фразеологічних текстів. Із цією метою учитель пропонує фразеологізми, а на їх основі скласти тексти – із можливістю заміни вільним словосполученням, і без такої можливості. Такого типу завдання розвивають креативні навички в ході роботи із фразеологізмами.

Не можна уникати і роботи з більшими текстовими уривками, адже текстоцентричний підхід до вивчення мовних явищ є інноваційним. Доречно його використовувати й стосовно фразеологізмів. У зв'язку з цим велика відповідальність покладається на вчителя щодо пошуку відповідних навчальних текстів. Пропонуємо одне з таких дослідницьких завдань.

Дослідження-аналіз-зіставлення. Прочитайте виразно текст. Знайдіть фразеологізми і такі сполучення, що наближаються до них. Випишіть їх. Поясніть значення, перевіривши за словником (електронним словником). Як на вашу думку, значення словникове та текстове збігаються? Чи є певні розбіжності? Свою відповідь обґрунтуйте.

Текст для аналізу.

Тяжко захворів у Чернігові князь Володимир Мономах. Різні знахарі й цілителі бували в нього, але ніхто нічим не годен був допомогти. Здавалося, настала судна пора прощатися князеві з цим світом. Та хтось сказав, що в Києві, в монастирі Феодосія Печорського живе незвичайний чернець на ймення Агапіт, який лікує всі хвороби й повертає всіх до життя.

Послали од Чернігова до Києва гінців. З'явилися вони до ігумена монастиря й прохають негайно відпустити знахаря-чудотворця Агапіта до Чернігова. Той

відповів, що не владен над Аганітом і не може давати йому ніяких наказів: Аганіт учинить так, як сам вважає за потрібне.

Попрохали покликати Аганіта. Прийшов він, уважно вислухав Мономахових послів. Зітхнув і відповів, що наклав на себе обітницю, запрягся перед Богом ніколи не кидати стін святої обителі, а тому й не може рушити з ними на Чернігів. Однак обов'язок лікаря не дозволяє йому залишити Мономаха без допомоги. І не тому, що то славетний князь, великий син Руської землі. Для Аганіта всі хворі рівні, всі однакові, ніколи й нікому не надає він переваги, всіх прагне зцілити від недуги. І передав через посланців чудодійне зілля для Мономаха. Ще й запевнив, що той скоро стане на ноги.

І сталося диво. Князь Володимир Мономах, який сумно думав, що йому вже ніколи не топтати рясту, одужав. Радість його була невимовна. Він вирішив озолотити ченця на віддяку за його лікарське мистецтво.

І знову мчали Мономахові посланці до стольного града Києва, до чернечих печер. Везли Аганітові багато золота.

Але він, дізнавшись про мету їхнього приїзду, навіть не вийшов до них. Переказав, що не торкнеться до золота і звелів роздати його убогим біля воріт монастиря. Тоді вважатиметься, що він одержав княжу винагороду. Ошелешені посланці виконали Аганітове бажання...

Славетний лікар, з яким на той час ніхто не міг зрівнятися мистецтвом повертати людей до життя, ніколи не брав ніяких винагород за свою роботу. І навіть саму думку про це вважав гріховною. Він зціляв недугу зіллям і словом. Знався на травах, на їхніх чудодійних властивостях і допомагав хворим різними відварами. А слово його, як сказали б, мабуть, сучасні медики, було словом талановитого гіпнотизера. Те слово також благотворно впливало на людей, заспокоювало їх, одганяло переляк і тривоги, викликані недугою.

Звичайно ж, він був не єдиним лікарем у монастирі. Багато ченців вивчало медицину й ставало знахарями-чудодійниками. Але найбільша слава йшла по всій Руській землі саме про Аганіта...(Михайло Слобошпицький) [52, с. 163-164].

Отже, дослідницькі завдання підвищують рівень засвоєння фразеологізмів, їх виконуючи, старшокласники краще їх запам'ятовують, виявляють вміння виконувати різні логічно-мисленнєві операції.

2.4. Інтерактивні методики вивчення фразеології

Оскільки формування компетентного мовця – це завдання сучасної шкільної освіти, то інтерактивні методи найбільше застосовувані в навчанні фразеології. Старшокласники повинні вміти вживати під час парного, групового спілкування ці стійкі одиниці. Інтерактивні методи допомагають свідомо і міцно засвоїти фразеологічні знання, увиразнити їх практичне застосування.

Питання інтерактивної освіти активно порушують Р. Балан, Л. Варзацька, О. Вербило, М. Красовицький, Л. Кратасюк, Г. Максимчук, Т. Окуневич, М. Пентилюк, Л. Пироженко, Т. Симоненко, І. Хом'як та інші. Як основу в такому навчанні визначають інтерактивність. Під цим поняттям розуміють «текстово-дискурсну категорію, представлену суб'єктно-об'єктно-суб'єктною взаємодією адресанта й адресата на підставі знакового континууму тексту, інтенцій, стратегій, тактик комунікації та програми адресованості повідомлення тексту» [78, с. 68]. Галина Максимчук та Іван Хом'як наголошують, що інтерактивні методи навчання української мови – «це такі способи міжособистісної взаємодії суб'єктів навчального процесу, які забезпечують реалізацію мети й завдань сучасного уроку» [146, с. 18].

Інтерактивні методи покликані навчити старшокласників комунікативно взаємодіяти, виявляти при цьому ціннісне ставлення один до одного, мотивувати їх до грамотної позитивної комунікації в дорослому житті.

Сьогодні створено чимало різних інтерактивних прийомів, і ми спробуємо проаналізувати ті, що найбільш ефективні під час вивчення фразеологізмів.

Перший прийом, на який звертаємо увагу, – «**Займи позицію**». Безперечно, для старшокласника дуже важливо мати власну позицію, критично осмислювати різні події і явища, тому така комунікативна взаємодія дуже продуктивна.

Зазначений прийом дозволяє кожному висловити думку, озвучити власну позицію та обґрунтувати її. Для такого завдання обираємо, звісно, якесь проблемне питання. У фразеології – це проблема сутності фразеологізму, що вважати фразеологізмом, а що стоїть за межами цього поняття.

Застосування.

Учитель виголошує завдання. Учні повинні висловити власну позицію.

- Поясніть належність наведених словосполучень до фразеологізмів.

Наведіть обґрунтування.

Ще півні не п'ють; язиката Феська; гарний друг; синя панчоха; скільки око сягало, торішній сніг; братися молоком; вилетіти з сідла; великий почин; воду освятити; Адамові реберце; зневажливо ставиться; ні за копійку; під самим носом; канути в Лету; не очі бачать, а людина; не дай боже з Івана пана.

Під час виконання завдання учні будуть сперечатися щодо прислів'їв, чи належатимуть вони до фразеологізмів. Учитель підсумовує, що всі мають рацію, адже є різні погляди на склад фразеології.

Як бачимо, такого типу завдання зацікавлюють. Інноваційний підхід «забезпечує позитивну мотивацію здобуття знань, активне функціонування інтелектуальних та вольових сфер, дає відчуття потреби в самоосвіті, формує стійкий інтерес до предмета, сприяє розвитку творчої особистості» [105, с. 40].

Ефективний прийом «**Конструювання**». Він розвиває мовлення, активізує мислення і пізнання, спонукає до пошукової діяльності, долає комунікативні бар'єри.

Застосування.

Учитель виголошує завдання. Учні повинні здійснити конструювання.

- З поданих уламків фразеологізмів складіть фразеологізми. Якщо потрібно, поставте слова фразеологізмів у потрібному відмінку. Побудуйте з ними речення. Виголосіть по черзі.

Світ, прийти; макітра, розум; сипатися, пісок; зрілий, розум; вітер, хилиться; пір'я, наш, птах; дурень, носитися, ступа; купина, неопалимий;

край, вухо; ніс, кров; вітер, слова, кидати; Голгофа, іти; жодний, душа; кури, гроші, клювати; піт, сьомий; вітер, валиться.

Такого типу завдання також пов'язані із відчуття мови, із умінням будувати речення відповідно до норм української мови. Відбувається активніша робота мозку, бо треба докладати розумові зусилля, пригадувати, які фразеологізми приховані за уламками.

Прийом «Фразеологічне лото» [74]. Це завдання, з одного боку, навчає самостійно працювати, думати, пригадувати, шукати, а з іншого, - групова робота дозволяє виправляти помилки, колективно вживати фразеологізми.

Застосування.

Учитель виголошує завдання.

Учні поділяються на групи, кожна з яких через месенджер отримує документ із фразеологізмами з пропущеними словами. Завдання – відновити текст. Після – команди виголошують його, виправляють за потреби.

Матеріали для першої групи: рука, нога, серце, сірі мізки, живіт, печінка, лікоть, голова.

Фразеологізми: бити об поли ..., аж ... крається, ... йде обертом, втрачати ґрунт ..., лягти каменем на ..., гаряча трима себе в ..., колос на глиняних ..., у ... пищики грають, надсадити і два вуха, голими... не візьмеш, валятися в ..., не жаліти свого..., з хворої ..на здорову, сидіти в, розбити, ... кров'ю обливається, ні за що ... зачепити, взяти ... на плечі, аж ... позатягало, брати за, ... присох до спини, допікати до самих

Матеріали для другої групи: ніс, око, язик, вухо, брова, вуса, губа, зуб.

Фразеологізми: тримати ... за вітром, розв'язався ..., полізти чортові в ..., і за ... не свербить, надути ..., глядіти свого розмова в чотири..., не з лопуцька, дивитися в ..., хоч в ... стрель, водити за ..., куди сягає ..., хоч у ... бгай, перелічити ..., копилити ..., ні ... ні рила, виткнути ..., давати волю, самі ... та зуби, розквасити ..., на ... нічого покласти, впадати в, ... заплітається, вкортити

Матеріали для третьої групи: кіт, кінь, індик, курка, свиня, собака, гуска, коза.

Фразеологізми: любить як ... собаку; любить як ... цибулю; гарна як ... дощ; носитися як ... з яйцем; бути на ...; хоч ... грай; ... хвоста зав'язати; вішати всіх ..., розводити химині ..., підкласти ..., не на тій ... під'хати, троянський ..., встигнути з ... на торг, як ... наплакав, личить як ... наритники, пише як ... лапою, з'їсти ..., шкребуть на серці ..., хід ..., і ... ситі, і сіно ціле, метати бісер перед ..., і ... загребуть, пропав ні за

Зазначений прийом тренує пам'ять, активізує колективну роботу, навчає взаємодопомоги, поліпшує настрій. За потреби вчитель допомагає учням, наприклад у поясненні фразеологізмів.

Прийом «Хвилинка орфоепії». У ході цього інтегрованого завдання старшокласники пригадують, як правильно вимовляти різні звуки. Тренування відбувається на основі паремійних текстів.

Застосування.

Учитель виголошує завдання.

Прочитайте прислів'я та приказки, дотримуючись норм української літературної вимови. Поясніть вимову. Висловіть вашу думку щодо зазначених питань. Який загальний зміст передають прислів'я та приказки? Яка з одиниць актуальна для вас? (Учні почергово читають і висловлюються).

Паремії.

Хтось б'ється, а в когось чуб болить.

Хто боїться, у того в очах двоїться.

З ким поведешся, від того й наберешся.

З яким водишся, таким і робишся.

На віку – як на току: і натопчешся, і начхашся, і натанцюєшся.

Загойться, доки весілля скоїться.

Гора з горою не сходиться, а людина з людиною зійдуться.

Не грай з вогнем, бо попечешся.

До готового хліба рот знайдеться.

Як гукнеш, так і відгукнеться.

З радощів кучери в'ються, а з журби січуться.

Усе минеться, а правда зостанеться.

Це завдання важливе й тим, що учні обдумують власні життєві ситуації, намагаються про це говорити.

Прийом «Прибери зайве». Під час реалізації цього завдання слід дібрати належний фразеологічний матеріал, аби було достатньо прикладів.

Застосування.

Учитель оголошує завдання. Прочитайте уважно фразеологізми. Оберіть ті, що мають значення «дуже лаяти, сварити». Складіть з ними речення.

Фразеологізми.

Давати дрозда, давати гастролі, давати духу, перелічити зуби, намилити шию, давати чосу, давати прикурити, давати концерти, давати чортів, давати прочуханки, дати березової каші, втерти носа, всипати перцю, давати жару, лізти на рожен, клювати носом, ловити гав, не по кишені.

Зазначене завдання навчає нових фразеологізмів і спонукає пригадати вже вивчені.

Інтерактивні завдання набувають різного забарвлення: вони можуть мати проблемний характер або ігровий. На думку О. Остапченко, саме постановка проблемних завдань стимулює навчально-пізнавальну діяльність учнів [71, с. 12]. Ситуація несподіванки та здивування мотивує до напруженої та продуктивної навчальної роботи. З-поміж проблемних завдань виділяють такі: проблемне завдання-розминка, проблемне завдання-парадокс, проблемне завдання-дослідження, ігри-аукціони, ігри-змагання тощо [71]. На нашу думку, на уроках із фразеології доречно використати завдання-розминку, і далі його запропонуємо.

Проблемне завдання-розминка. Тут слід створити проблемну мотивацію навчальної фразеологічної діяльності, і це вимагає актуалізації знань.

Застосування.

Учитель звертається до учнів і формулює завдання. Чи знаєте ви, звідки виникли фразеологізми? Чи відомий їх автор? Звісно, більшість стійких висловів його не мають, і тому говоримо, що автор фразеологізмів – сам народ. Наприклад, автор фразеологізму *біла ворона* – давньоримський поет Ювенал, який писав «Доля наділяє царство рабам, полоненим... тільки щасливців таких менше, ніж білих ворон» [31, с. 11]. Як на вашу думку, хто придумав і яка історія крилатих висловів: *буря в склянці води*; *відкрити Америку*; *гомеричний сміх*; *за царя Гороха*; *зірковий час*; *сім п'ятниць на тиждень*.

Для розв'язання проблемного завдання вчитель пропонує скористатися додатковими матеріалами, потім учні пояснюють, виступають, дискутують.

Фразеологічна гра «**Я – кмітливець/кмітливиця**». Застосовується для зацікавлення учнів, можливо, не на уроках фразеології, а під час вивчення інших мовних аспектів. Дозволяє актуалізувати знання фразеологізмів, тренує пам'ять, активізує мисленнєву творчість.

Застосування.

Учень пояснює умови гри. Учні, надайте відповіді на запитання. Які фразеологізми там заховані? Проговоріть ці фразеологізми. Хто відповідь найшвидше, той – найкмітливіший.

Матеріал для гри № 1.

Що можна ловити все життя, але не зловити ніколи? (Вітер)

Коли беруть ноги на плечі? (Коли втікають)

Що можна ламати без рук і без всякого знаряддя? (Голову)

Не квіти, а в'януть. (Вуха)

Куди підливають масла без потреби? (У вогонь)

Його вішають, коли засмучуються. (Ніс)

Матеріал для гри № 2. Гумористичні мініатюри Павла Ларіна.

Недосяжний лікоть

З ним рахуватись мусять,

Бо не вкусять.

Совок

Його зробили винуватим,
Бо виніс він сміття із хати.

Її мрія

Одну краватка має мрію:
Кому повіситись на шию.

Небезпечна об'єктивність

Кулик лишився без роботи:
Він похвалив чуже болото.

Отже, ігрові завдання здатні зацікавити, мотивувати вивчати новий фразеологічний матеріал або його пригадувати. Фразеологічні ігри – це невичерпне джерело ідей, націлений на комунікативний результат. Уроки фразеології з ігровими компонентами «підвищують розумову активність і пізнавальний інтерес» учнів-старшокласників [104, с. 25]. Крім того, гра дає змогу бути вільним у своїх думках, комунікативних діях і не обмеженим теоретичними рамками.

Висновки до другого розділу

Сучасний освітній простір перебуває в полоні різних інноваційних методик і технологій. Суспільство крокує нестримно до нових технологій і систем, й освіта повинна відповідати цим викликам часу.

Інноваційні методи дозволяють ефективно вивчати фразеологізми. Їх залучення в роботі зі старшокласниками покращує пам'ять, сприяє інтегрованому навчанню.

Найпопулярнішими сьогодні є інформаційно-комунікаційні методи, які використовують комп'ютери, ноутбуки, смартфони, планшети – з доступом до мережі Інтернет. Вони – мобільні і забезпечують швидкодію навчання. Продуктивними є фразеографічна робота, завдання-квести, флешкартки та інші.

Оптимізують роботу з фразеологізмами також дослідницькі завдання, у межах яких старшокласники виявляють вміння дослідника, спостерігача, так важливі для їхньої майбутньої дорослої діяльності.

На особливу увагу заслуговують й інтерактивні методи, адже вони напряду розвивають комунікативну складову фразеологічної компетентності.

РОЗДІЛ 3

УРОК ФРАЗЕОЛОГІЇ ЯК СИМБІОЗ ТРАДИЦІЙНОГО ТА ІННОВАЦІЙНОГО

3.1. Особливості уроку фразеології

Урок фразеології – це технологічна модель, сконструйована з кількох обов’язкових компонентів. На думку М. Пентилюк, урок – це основна форма «навчально-виховного процесу одного й того самого колективу учнів за певною програмою» [78, с. 154]. Урок – це форма забезпечення належного засвоєння фразеологічного матеріалу, у процесі чого будуються знання, уміння, навички, нарешті, комунікативна компетентність.

Урок фразеології як технологічна модель – це алгоритм взаємодії вчителя та учня, спрямований на досягнення предметної мети: сформувати мовця, який уміє за різних ситуацій уживати фразеологізми. Услід за ученими-методистами, а саме І. Кучеренко, М. Пентилюк, О. Пометун, С. Сисоєвою, називаємо такі важливі складники уроку фразеології:

- суб’єкти навчання - учитель та учень;
- уявлення про модель уроку, про його важливі конструкти;
- постановка цілей та завдань – цілевизначення;
- зміст уроку (фразеологічний матеріал);
- традиційні та інноваційні методи навчання;
- уявлення про етапи уроку;
- планування типу уроку [39, с. 7].

Моделювання уроку, на думку Р. Угніч, передбачає, у першу чергу, компетентнісний підхід, а також діяльнісний та особистісно зорієнтований. Дослідниця переконана, що системний підхід учителя до організації уроку – запорука успішності й результативності навчання. Системний підхід до уроку

передбачає такі важливі його етапи: прогнозування/проектування; конструювання/моделювання; діагностування/рефлексія [115, с. 15].

Планування відбувається під час підготовки уроку. Для учителя важливо коректно визначити мету і завдання, з урахування запитів учнів. Відомо, що мета уроку відзначається потрійністю – навчальна, розвивальна, виховна [115, с. 15]. Під час уроку слід навчити фразеологічного матеріалу, досягти розуміння з боку учнів; «прокачати» здобуті знання, розвинути їх. Також не слід забувати про виховну функцію матеріалу, тай самі фразеологізми мають велику виховну функцію.

Урок фразеології повинен відповідати як фразеологічній, так і ключовим компетентностям, тобто на уроці відбувається їх формування. Особлива увага зосереджена на поєднанні фразеологічної та комунікативної компетентностях, що забезпечать належні знання та навички.

Крім того, обдумуючи урок з певної теми фразеології, учитель планує, як організувати активне учнівське пізнання, у який спосіб забезпечити комфортні умови для навчання, як мотивувати учня до якомога кращого засвоєння фактів фразеології. Таку комфортність бажано відображати в меті уроку. Наприклад, тема уроку у 10 класі: «Ознаки фразеологізмів», мета – створити умови для засвоєння учнями основних ознак фразеологізмів; завдання: усіляко сприяти розвитку вміння відрізняти фразеологізми від інших мовних одиниць; сприяти поглибленому розумінню сутності фразеологізму; створити умови для запам'ятовування більшої кількості фразеологізмів; сприяти формуванню комунікативних фразеологічних умінь; сприяти вихованню національної свідомості.

Важлива частина в уроці – це його перебіг, адже від того, як він змодельований, залежить результат. Підходити до структури уроку слід дуже виважено. Структурні компоненти уроку опрацьовані лінгводидактами, і тому беремо за основу концепцію Р. Угніч. Вона виділяє такі частини: орієнтація, цільовизначення, проектування, виконання вправ, контрольно-оцінювальний етап. Це структура компетентнісного уроку [115, с. 16]. Усі частини уроку

підпорядковані завданню розвитку фразеологічної компетентності. Дослідниця переконана, що головне в структурі уроку – «побудувати урок так», щоб забезпечити досягнення учнями кінцевого результату в осягненні матеріалу...» [115, с. 16]. Для уроку фразеології, наприклад з теми, що була зазначена вище, необхідно навчити учнів виділяти ключові ознаки фразеологізмів.

Особливо звертаємо увагу на таку частину уроку, як рефлексія. На думку І. Кучеренко, у рефлексії важлива оцінка й самоаналіз власної діяльності, а також і чужої [39, с. 5]. Під час рефлексування учень повинен оцінити, наскільки він опанував тему, чому це важливо й цінно для нього як молодій людини суспільства. Також важливе питання: «А чого б я хотів/хотіла від такого уроку?»; «І це здійснилося?»; «Чи можу я щось виправити наступного разу?». Цей етап сприяє подальшому розвитку особистості учня.

Важливо врахувати, що вивчення фразеології ґрунтується на певних лінгводидактичних засадах, або принципах. Розвиваючи позицію М. Греб, виділяє з-поміж них основні такі: позамовний, семантичний, діахронічний [22, с. 5]. Позамовний допомагає диференційно опрацювати ознаки фразеологізмів (на основі їх зіставлення із словами, словосполученнями, реченнями); також з його допомогою визначаємо типи фразеологізмів, установлюємо їх лінгвістичну специфіку. Семантичний принцип є базою для характеристики фразеологічного значення, фразеологізмів-антонімів та синонімів. Походження фразеологізмів, їх етимологія перебуває в компетенції діахронічного принципу. Урахування зазначених принципів розвиває пізнавальну активність учнів, їх пошукові здібності під час вивчення фразеології.

3.2. Урок-дослідження «Ознаки фразеологізмів»

Мета: поглибити знання старшокласників про фразеологізми; навчити визначати ознаки фразеологізмів; поширювати й уточнювати фразеологічний запас; запобігати лексичним помилкам у вживанні фразеологізмів; розвивати

аналітичні здібності, увагу, пам'ять, мовлення; формувати позитивну мотивацію до вивчення рідної мови; виховувати щирість, доброзичливість у спілкуванні.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Організаційний момент.

Ознайомлення з темою і завданнями уроку.

Хвилинка «Доброзичливість»

Учитель просить учнів привітатися один з одним і сказати компліменти.

Учитель підсумовує, що комплімент є ефективним засобом демонстрації доброзичливості. Наводить думку Дейла Карнегі про те, що у спілкуванні необхідно «шукати можливість захопитися співрозмовником» [47, с.32].

Проблемне запитання. Як ви вважаєте, чи є формули вітання фразеологізмами? Учні висловлюють власний погляд.

Дослідження-зіставлення.

Увідповідніть фразеологізми та їх значення

Має кебету	жити
Топтати ряст	розумний
Шкірити зуби	перешкоджати
Вставляти палки в колеса	ухилитися від чогось
Умивати руки	сміятися
Знати на зубок	небезпека
Дамоклів меч	непотрібність
Ведмежа послуга	дуже добре
Золотий дощ	далеко
Водити за носа	глуха межа
Китайська стіна	обманювати
За сімома замками	несподіване багатство

Дослідження-аналіз

На основі попереднього завдання. Проаналізуйте, які стрижневі слова мають фразеологізми. Пригадайте специфіку фразеологізмів.

Лекція-бесіда

Слово вчителя. Учитель висвітлює на основі презентації теоретичний матеріал щодо фразеологізмів, їх сутності, особливих ознак.

Дослідження-спостереження

Прочитайте фразеологізми. Відокремте фразеологізми від вільних словосполучень. Прокоментуйте відмінності.

Зуби сушити, білизну сушити; собак ганяти; їхати зайцем, їхати потягом; золота сережка, золоті руки; гострий ніж, гострий на язик; винаходити велосипед.

Інтерактивна гра «Хто швидше..»

Знайдіть різні фразеологізми – за структурою і значенням.

Ловити золоту рибку; ложка дьогтю; тягти kota за хвіст; борітеся-поборете; як Пилип з конопель; доки сонце зійде, роса очі виїсть; досвітні вогні; як муха в окропі; дати задній хід; ледачого не займай - сам себе не марай; скочити в гречку; бикам хвосту крутити; золоте серце; ні пуху ні пера; цвіт нації; крутить, як циган сонцем; дочка Прометейя; показати, де раки зимують.

Дослідження-фразеологічна реконструкція

У реченнях на місці пропущених фразеологізмів у дужках подається їх тлумачення. Відновіть пропуски, вибравши фразеологізми з довідки.

1. Боявся гарбуза, бо всі говорили, що Мотря дуже (пишається) і не на пірнач, а на булаву поглядає.
2. Коли б гетьман не був (досвідчений, хитрий), давно спотикнувся б.
3. Матвій хотів похвалитися ще однією прикупленою сіножаттю й (раптово замовк).
4. Це підносило бойовий дух козаків і, признатись, змушувало й мене (не відставати).

5. *Корнієнко лише (слухав неухважно), бо вся його увага була при Катрусі, хоч не мав відваги на неї дивитись.*

Довідка: *на чотири ноги кутий, одним вухом слухав, носа дере, прикусив язика, не пасти задніх.*

Словникова робота.

На основі фразеологічного електронного словника з'ясуйте значення нижчеподаних фразеологізмів.

На всі заставки, набити руку, як кіт у маслі, ні пари з вуст, собаку з їсти, викинути коника, підбивати клинці, страх бере, море по коліна, давати волю ногам, зачепити інтереси, сон у руку, теревені правити, взяти слово, хоч до рани прикладай, як муха в окропі, не за горами, ні риба ні м'ясо, голці ніде впасти.

Інтерактивна гра «Розпізнай фразеологізм»

На основі пояснення – доберіть фразеологізм.

Перейти на чиєсь утримання, непевно почуватися, бути дуже гарним, залицятися, пусте говорити, важко працювати, подобатися, сміятися з когось, несподіване повідомлення.

Інтерактивна гра «Лови помилку»

Виправте помилки у вживанні фразеологізмів.

Бере печінки, виводити з чистої води, байдики пити, пальця в ніс не клади, до сьомого дня, вивести на мокре, давати ганяй, хоч голку знайди, крутити ротом, води під ногами не чути, шестимильні кроки, спалювати дифірамби, накивати ногами, ні світ ні ніч, тримати зуби за язиком, грати в ката і кицьку.

Підсумок уроку

Рефлексійна бесіда

Які фразеологізми ви запам'ятали найкраще?

Яка ознака фразеологізму найважливіша?

Чи всі фразеологізми можна перекласти з російської українською?

Домашнє завдання

З електронного словника фразеологізмів випишіть приклади фразеологізмів з компонентом «працювати». Зробіть на їх основі флешкартки.

3.3. Урок-дослідження «Фразеологічний запас мови»

Мета: угрунтовнити знання учнів про фразеологізми української мови; розвивати фразеологічну компетентність через збагачення мовлення фразеологізмами; навчити вживати фразеологізми в різних ситуаціях; розвивати аналітичні здібності, увагу, пам'ять, мовлення; формувати позитивну мотивацію до вивчення фразеологізмів; виховувати щирість, доброзичливість у спілкуванні – в етикетних ситуаціях.

Тип уроку: урок-дослідження із фразеології.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Організаційний момент.

Ознайомлення старшокласників з темою, завданнями уроку.

Актуалізація опорних знань учнів з теми.

Бесіда. Надайте відповіді на запитання.

- Яку роль відіграють фразеологізми в конкретних ситуаціях спілкування?
- Як часто ви вживаєте фразеологізми?
- У якому функціональному стилі найчастіше вживають фразеологізми?
- Коли востаннє ви вживали фразеологізми? За якої ситуації?

Дослідження-тлумачення

Установіть відповідність між фразеологізмом і його тлумаченням.

Розкрити карти	Вирішено
Сісти за парту	Повідомити комусь про свої плани
По руках	Втончений дотеп
Тримати курс	насторожено

Хомут на шиї	Важко дихати
Перехопило дух	Рухатися в певному напямку
Аттїчна сїль	Починати навчатися
Як на чеку	кабала

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Сформулюйте поради щодо використання фразеологізмів на різних уроках у школі. Занотуйте гарні міркування однокласників у вигляді технологічної картки.

Дослідження-спостереження

Використання методу «Прес»

Поясніть зміни у лексичному значенні слова

Стерти речення з дошки	Стерти з лиця землі
Перебиватися з копійки на копійку	Перебиватися з рубля на рубль
Де вже ноги не носили	Де вже руки не носили
Глупа ніч	Тепла ніч
Залізне правило	Вірне правило
Піти наперекір	Піти дорогою

Дослідження-аналіз «Джерела фразеологізмів»

Увідповідніть фразеологізм та джерело його походження

Професійна сфера	Не нашого пір'я птах
Мисливство	Розбити глека
Побутова сфера	Авгієві стайні
Фольклор	Соломонова мудрість Фіговий листок Манна небесна
Біблія	Язиката Феська
Античні міфі	Обценьками охопити Шкуру спускати

	Міняти мило на швайку
Крилаті вислови	Як Пилип з конопель Ліс рубають – тріски летять
Прислів'я та приказки	Реве та стогне Дніпр широкий (Т. Шевченко) Без надії сподіваюсь (Леся Українка)

Дослідження-проект «Фразеологізми в художній літературі»

З яких творів використано фразеологізми?

Яку функцію вони виконують?

За потреби зверніться до художніх творів

1.

1) «парубок стояв як зачарований»; «...стояв, як укопаний»; «ні з місця не рушив»; «я йому такого пуцу півня»; «гаряча річ огнем пашіла»; «гріх про нього слова сказати»;

2) «пускав ману в очі»; «так плете, що й на голову не налізе»;

3) «не бачила світа перед собою»; «прийшла додому як п'яна»; «мов чмелена»;

4) «не було й шеляга за душею»; «сім бід – один одвіт»; «товариші душі в ньому не чули»; «і горенько покотив»; «духу його боялися усі»; «не знав, з якого боку підступити»; «зажив яку Христа за пазухою»; «прибрав до своїх лап цілий повіт»; «був на коні і під конем»; «став не остання спиця в колесі»; «держав тепер цілий повіт у своїх руках».

2.

Вискакували клепки; розсихалися обручі; губилися ключі від розуму; не варив баняк; у голові літали джмелі; замість мізків росла капуста; не родило в черепку; не було лою під чуприною; розум якось відлився аж у п'яти; на в'язах стирчала макітра.

3.

1) сядь та й плач» («Вовк і Кіт»); 2) «А тільки слави наробила» («Синиця»); 3) «Нехай тобі і озеро, і риба» («Лев на облаві»); 4) «Рука руку миє» («Зозуля й Півень»).

4.

«Поки півні не співали»; «і сліду не стало»; «ворон прокричить»; «води чимало утекло»; «талан-долю з воску виливати»; «мохом порости»; «днювати й ночувати».

(Довідка: Панас Мирний «Хіба ревуть воли як ясла повні»; М. Стельмах «Гуси-лебеді летять»; твори Тараса Шевченка; байки Л. Глібова).

Дослідження-пояснення

Виділіть фразеологізми з віршів В. Білоуса. Поясніть їх значення, скориставшись електронним фразеологічним словником.

Не задовгий, не кирпатий -
 Я звичайний маю ніс, -
 Та мені він так багато
 Неприємностей приніс.
 По сніжку біжать санчата,
 Будем з гірки ми з їжджати.
 От і гірка, ми рядком
 На санчатах із Рябком
 Полетіли, покотились.
 І в заметі опинились.
 А дружків аж сміх бере:
 - Гляньте! **Носом він оре.**
 Дав я Петрикові м'яч,
 А тепер мені хоч плач.
 Він м'яча не повертає
 І щодня мене питає:
 - Хочеш — завтра поверну!

І отак усю весну.

Мама каже:

-То виходить,

Він тебе **за носа водить.**

Взяв я вудку і до річки,

З братом сів на бережку,

Та не ловляться плотвички,

Не тріпочуть на гачку.

Я нічого не спіймав.

Біля вудки задрімав.

Тут почув я голос брата:

- Щось ти **носом став клювати.**

Ось дідусь струга кілок, -

Робить вулик для бджілок.

Я підказую йому

Що, до чого, як, чому.

А дідусь мені ласкаво:

-Йди до саду, погуляй.

Як не знаєш добре справи,

Свого носа не встромляй.

Я образився до сліз:

- Ну і дався вам мій ніс.

Не ступив ніде ні кроку,

Щоб із ним не мать мороки.

Я терплю від нього й досі.

А дідусь: — Не треба сліз!

Зарубай собі на носі,

Що не винен в цьому ніс. (Д. Білоус)

Дослідження-конструювання

Сконструуйте фразеологізми

Бути	ноги в руки
Сидіти	в поганому настрої
Брати	на ліву ногу
Намочити	до нитки
Тримати	на хвості
Встати	добро
Давати	слід
Піти	на вітер
Викидати	за вітром

Інтерактивне завдання «Аукціон»

Доберіть до фразеологізмів синоніми. Виграє той, хто останнім назве фразеологізм.

Байдики бити (і за холодну воду не братися, горобців лічити, собак ганяти, походеньки справляти, тинятися з кутка в куток, у стелю плювати, горобцям дулі давати, лежні справляти).

Замилювати очі (напускати туману, дим пускати в очі, замазувати очі, відводити очі, замовляти зуби, водити за носа, обводити навколо пальця, у дурні пошити).

Пом'яти боки (намилити шию, дати бобу, дати прочухана, нам'яти чуба, натовкти пику, пригостити березовою кашею, полічити ребра, скрутити в'язи).

Дослідження-обґрунтування

Поясніть, яку роль відіграють власні імена у фразеологізмах.

Аріаднина нитка (дороговказ у розв'язанні задачі), ноїв ковчег (порятунок), пута гіменея (шлюб), ахіллесова п'ята (вразливе місце), танталові муки

(страждання через неможливість досягнення мети), сізіфова праця (важка, нескінченна робота), гомеричний сміх (нестримний, голосний сміх), дамоклів меч (смертельна небезпека), гордіїв вузол (вирішення складного питання), геркулесів подвиг (справа, що потребує великих зусиль).

Підсумок уроку

Рефлексійна бесіда

Назвіть основні функції фразеологізмів?

У чому полягає функція гумористичних і сатиричних ефектів?

Чи бувають фразеологізми в ролі заголовків?

Домашнє завдання

Доберіть фразеологізми-антоніми

3.4. Дослідницькі завдання із фразеології

Дослідження-конструювання

Доповніть крилаті вислови. Поясніть їх комунікативну інтенцію

Глас вопіючого... (в пустелі).

Як парость виноградної лози (плекайте мову)

На обличчя з янголами схожа, але в душі то ... (чистий сатана).

Розум – найбільший...людини (скарб)

Де ліс рубають, там ... тріщать (тріски)

Чужа душа – то ... (темний ліс).

Дьогтем вимазати ... (ворота).

Смалив до двох, то й ... (попалив халяви).

Люблю України коханої (небо)

Дослідження-аналіз

Проаналізуйте фразеологізми за структурою

Які з них можна замінити одним словом?

Яка це частина мови?

Ні кінця ні краю; без жодного слова, аж вітер у вухах; знає кіт, чиє сало поїв; вздовж і вперехрест; до смутку грошей; чорти знімають зорі рогачами; багатому і діти чорт колише, а бідному і янгол не рідня; на макове зерно; як черепаха; чорна доля; клеїти дурня; голова варить; очі на лоб лізуть; ворота в небуття (шибениця); неопалима купина; душа розм'якла, хоч коники ліпи; сьогодні ситий, бо учора їв; ходить смерть з кривавою косою; лінь гірше хвороби.

Дослідження-розподілення

Скласифікуйте фразеологізми за походженням

Дьогтем вимазати ворота; липнути до рук, у чорта на куличках, вуха в'януть; одна нога тут, а інша там; вінки пускати за водою; не братися ні за холодну воду; співати дифірамби; вавилонське стовпотворіння; мати лій в голові; час летить; нагріти руки; котити гарбузи; ні за холодну воду; повезли на білих волах; стояти більмом в оці; давати горобцям дулі; як слимак; кадити фіміам.

Дослідження-моделювання

Доберіть антоніми-фразеологізми до поданих антонімічних слів

У яких ще відношеннях перебувають фразеологізми?

Багато-мало; швидко-повільно; розумний-дурний; працювати-ледарювати

(ДОВІДКА: хоч греблю гати як у kota сліз, хоч лопатою гребти, як кіт наплакав, кури не клюють, ні проїхати ні пройти, як піску морського, свині не їдять, аж кишить, з усіх ніг, аж вітер у вухах, як стріла, як обпечений, на всіх парах, бистрий на розум, голова варить, мати розум в голові, мати голову на плечах, розуму не позичати, мати лій в голові, гріти лоба, гнути горба, мозолити руки, гнути спину, обливатися потом, із заячий хвіст, на макове зерно, на волосину, з горобину душу, крапля в морі, крок за кроком, нога за ногою, як слимак, як черепаха, як мокре горить, туман вісімнадцятий, мати порожню макітру, аж світиться, на розум небагатий, голова напхана половою, дурний піп хрестив, бити байдики, клеїти дурня, давати горобцям дулі, справляти посиденьки, не братися ні за холодну воду).

Дослідження-розподіл

Розподіліть фразеологізми за стилями вживання

Предать землі; злої волі; ні риба ні м'ясо; каїнова печать; на квестію віддати; час летить; горить земля під ногами; невірний Хома; покарати на горло; діти однієї печалі; хоч кіл на голові теши; збивати на манівці; перед очима; нога людська не ступала; тридев'яте царство; продавати душу сатані; ласкаве, як телятко; старе, як світ; перевернути догори ногами; вступити в закон; повіяло іншим вітром; душа скніє; і слід пропав; іду на ви; черпнути ківш лиха.

Дослідження-спостереження

Зробіть переклад фразеологізмів

Поясніть відмінності між фразеологізмами

Жить на широкую ногу, жить на чужой счет, жить не по карману, как в воду опущенный, как туча, проглотить язык, ни гугу, и рта не открывают,

прикусить язык, бить баклуши, в лапоть звонить, лезть на рожон, лезть в пасть.

Дослідження-проектування

Наведені фразеологічні контексти

Що їх об'єднує, на вашу думку?

Що ви знаєте про концепт?

Молода, як ягода, червона, як калина...

Не ламай калину...

І не дівка, а червоні стрічки носить..

Що дівчина, то калина

Ходити по калиновому мосту

Ходити по калину

Ой у лузі червона калина.....

Висновки до третього розділу

Урок української фразеології – це система методів, засобів і прийомів, скерованих на розбудову фразеологічної компетентності.

Уроки фразеології компетентнісно зорієнтовані і сприяють збагаченню фразеологічного запасу старшокласників.

Урок фразеології – це певна модель, заґрунтована на традиційних та інноваційних методиках.

Моделювання уроку фразеології спирається на компетентнісний, діяльнісний та особистісно зорієнтований підходи. Системна робота вчителя над організацією уроку – запорука успішності й результативності навчання. Урок має три важливі етапи: планування, конструювання, рефлексія.

ВИСНОВКИ

Здійснивши аналіз особливостей вивчення фразеології у старших класах, ми прийшли до висновку, що тільки системне, комунікативно зорієнтоване навчання фразеології матиме належний результат. Власні висновки бачимо в таких позиціях, що викладені нижче.

1. Сучасна мовна освіта компетентнісна, і тому в контексті вивчення фразеології розуміємо, що важливо навчати так, аби навчити учнів уживати фразеологізми в різних життєвих ситуаціях.

2. Комунікативне навчання фразеології здатне сформувати такі вміння в учнів, які пов'язані з оцінкою ситуації спілкування. Необхідно враховувати потреби мовця, визначати його намір, аналізувати мовленнєву поведінку тощо. Фразеологізми повинні відповідати ситуації спілкування, а вправи із фразеології містити комунікативно-прагматичний компонент, при цьому вчитель чітко описує умову завдання: час, місце комунікації, характеристику мовців, очікуваний результат.

3. Результат навчання фразеології – розвинута фразеологічна компетентність. Під цим поняттям розуміємо мету навчання фразеології. Реалізація її націлена на розвиток і предметних, і ключових компетентностей. Фразеологічна компетенція разом із лексичною, а також фонетичною, орфоепічною, морфологічною, синтаксичною, правописною, пунктуаційною стають базою для комунікативної. Фразеологічна компетентність – це здатність доцільно й коректно вживати фразеологізми, урізноманітнювати власне мовлення з їх допомогою, актуалізувати комунікативну ситуацію за допомогою фразеологізмів. Розвиток фразеологічної компетентності – це покрокове засвоєння фразеологічного матеріалу, від характеристики поняття до аспектів його реалізації на практиці. У результаті формуються вміння та навички старшокласників оперувати фразеологічним матеріалом.

4. Розвиток фразеологічної компетентності відбувається такими способами:

- здійснюється робота з текстами, або мінітекстами, на основі яких ідентифікуються фразеологізми; завдання вчителя дібрати тексти, що містять фразеологізми;
- з'ясовуються особливості фразеологічного значення – із допомогою контексту або через візуалізацію;
- визначаються стрижневі слова у фразеологізмах;
- добираються фразеологізми із заздалегідь визначеною семантикою;
- створюються власні фразеологічні контексти;
- пишуться фразеологічні диктанти;
- відтворюються фразеологізми через малюнок, ребус, інфографіку;
- редагуються фразеологічні тексти.

5. У результат розвитку фразеологічної компетентності старшокласник здобуває такі знання:

- поняття про фразеологізм;
- критерії належності висловів до фразеологізму;
- ознаки семантичної цілісності фразеологізму;
- поняття про відтворюваність;
- розуміння варіантності фразеологізму;
- усвідомлення образної основи фразеологізму;
- метафоричність фразеологізмів;
- метонімічність фразеологізмів;
- структурні ознаки фразеологізмів;
- типи фразеологізмів;
- функціонально-стилістичні особливості фразеологізмів;
- експресивність фразеологізмів.

У результаті опанування знань із фразеології учні повинні навчитися, тобто набути таких основних навичок:

- відрізнити фразеологізми від інших одиниць мови;
- виділяти фразеологізми в тексті (писати фразеологічні диктанти);
- конструювати фразеологічні тексти;
- добирати фразеологізми зі словників;
- здійснювати проєктну діяльність на основі фразеологізмів;
- уживати фразеологізми в різних ситуаціях спілкування;
- добирати фразеологізми до певної ситуації відповідно до намірів і мотивів мовця;
- збагачувати фразеологічний запас – відповідно до власних потреб, інтересів, уподобань, здібностей;
- уживати фразеологізми на інших уроках у школі.

Фразеологічна компетентність – це фразеологічні знання та фразеологічні навички, результатом яких є активне послуговування фразеологічним фондом української мови, доцільне його використання з метою розвитку власних комунікативно-діяльнісних умінь.

6. Ефективно реалізувати фразеологічну компетентність допомагає певна методика навчання, виважена й продумана. Фразеологічну компетентність учитель розвиває за допомогою різних форм і методів на уроці фразеології. Незамінними при цьому лишаються традиційні методи навчання: лекція, виконання вправ, тестові технології, робота з підручником тощо.

7. Традиційні форми й методи розбудови фразеологічної компетентності – це комплекс вправ, націлених на усвідомлення фразеологічної системи української мови, на визначення зв'язку фразеології зі стилістикою, загалом на збагачення фразеологічного запасу учнів; робота з підручником; діагностування знань за допомогою тестів і контрольних робіт, методо опорних умінь, завдання на розвиток мовлення.

8. З-поміж методів, доречних під час вивчення фразеології, виділяємо насамперед інтерактивні та інформаційно-комунікаційні. Ці методи

послугуються низкою прийомів, які перевірені досвідом викладання, а тому мають результат.

9. Дуже продуктивні у вивченні фразеології такі інформаційно-комунікаційні прийоми: робота з електронними фразеологічними словниками, вправи, які залучають вебквести, використання гаджетів, робота щодо створення флешкарток.

10. Застосування дослідницьких завдань підвищує рівень засвоєння фразеологізмів, їх виконуючи, старшокласники краще їх запам'ятовують, виявляють вміння до різних логічно-мисленнєвих операцій.

11. Ігрові методики забезпечують толерантність, формують гарний психологічний клімат на уроці і максимально реалізувати фразеологічну комунікативну компетентність. Змагальний компонент ігор мобілізує вольові та інтелектуальні ресурси старшокласника, мотивує його до творчості. Особливість ігрових завдань – вони сприяють самоствердженню молодій людини – майбутнього фахівця – у колективі, комунікативно зорієнтовані, стимулюють допитливість, підтримують інтерес до української фразеології.

12. Урок з фразеології – це та платформа, де старшокласники навчаються думати, креативно мислити, як вживатит фразеологізми, з якою метою, у яких ситуаціях.

13. Дібраний вдало фразеологічний матеріал активізує мисленнєву діяльність старшокласників, підвищує дослідницький рівень. Формує розуміння особливостей національної культури, окреслює шляхи продуктивної фразеологічно-комунікативної діяльності.

14. Сучасне навчання фразеології в загальноосвітній школі – це поєднання традиційних та інноваційних технологій. Такий симбіоз оптимізує навчання, сприяє якнайкращому засвоєнню фразеологізмів, актуалізує комунікативні особливості старшокласника, урешті, формує з нього – високорозвинену, комунікативно, фразеологічно компетентісну особистість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. «Словники України» *online*. Вилучено з <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
2. Аношкіна Г. Проблемно-пошукова, дослідницька діяльність учня на уроках словесності. *Українська мова та література в школах України*. 2015. № 7-8. С.64-65.
3. Бацевич Ф. С. Філософія мови : Історія лінгвофілософських учень : Підручник. К.: ВЦ «Академія», 2008. 240 с.
4. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики : підручник. К.: ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
5. Береза Т. Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови. Львів: Апріорі, 2017. 420 с.
6. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К.: Рідна мова, 1998. 475 с.
7. Бондаренко Н. Виховання громадянськості старшокласників на уроках української мови. *Дивослово*. 2019. № 3. С. 2-6.
8. Бондаренко Н. Методи навчання української мови крізь призму компетентнісного підходу. *Дивослово*. 2013. № 12. С.2-7.
9. Бондаренко Н. Соціальне спрямування сучасних технологій навчання української мови старшокласників. *Дивослово*. 2018. № 9. С.2-6.
10. Бондаренко Ю. Самостійна робота як спосіб реалізації загальнодидактичних та методико-літературних завдань. *Дивослово*. 2018. № 3. С.19-24.
11. Борисенко В. Інформаційна графіка на уроках української мови. *Українська мова та література в школах України*. 2017. № 2. С.17-20.
12. Борисенко В. Проблемні справи на уроках української мови. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2013. № 3. С.17-22.

13. Борисенко В. Дослідницькі завдання в системі мовної освіти. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2013. № 5. С. 50-52.
14. Босак С. Фразеологічне багатство української мови. 10-й клас. *Дивослово*. 2020. № 2. С. 6-9.
15. Бутурлим Т. Інноваційний підхід до вивчення іменника. *Дивослово*. 2020. № 11. С. 2-11.
16. Гаврилюк І. «Мова завжди на часі». Сценарій квесту для 10-11 класів. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10-й клас. Рівень стандарту. *Дивослово*. 2021. № 1. С.22-25.
17. Голуб Н. Ситуативний метод на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 7. С. 18 – 23.
18. Горошкіна О. М., Попова Л. О. Сучасний урок української мови: від планування до проведення. Х.: Видавнича група «Основа», 2010. 111 с.
19. Горошкіна О., Караман О. Формування креативності майбутніх учителів української мови як лінгводидактична проблема. *Українська мова і література в школах України*. 2014. № 12. С.29-33.
20. Гошовська О. Формування ключових компетентностей учнів на уроках української мови та літератури через мовленнєву діяльність. *Дивослово*. 2018. № 9. С.7-9.
21. Греб М. Національно-культурний компонент змісту навчання лексикології і фразеології української мови. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 6. С.3-7.
22. Греб М. Лінгводидактичні засади навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкової школи в умовах вищого навчального закладу. *Українська мова і література в школах України*. 2015. № 1-2. С.4-7.
23. Демська-Кульчицька О. М. Фразеологія. К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 74 с.
24. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках

рідної мови. К., 1995.- С. 22-43, 65-86.

25. Дроздовський Д. Виклики й перспективи реформування сучасної освіти в Україні. *Дивослово*. 2018. № 1. С. 2-6.

26. Дружененко Р. Перспективи актуалізації комунікативно-прагматичної основи навчання української мови. *Українська мова та література в школах України*. 2014. № 1. С.15-18.

27. Дудар Ю. Фразеологія. Узагальнення й систематизація вивченого з теми в 5-му класі. *Українська мова та література*. 2013. № 4 (764). С.29-31.

28. Енциклопедія освіти. К.: Юрінком Інтер, 2008. 626 с.

29. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

30. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.

31. Забіяка В. А., Забіяка І. М. Світ фразеологізмів. Етимологія, тлумачення, застосування : практ. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2015. 304 с.

32. Ковальова Н. Фразеологізми як ефективний засіб удосконалення мовлення старшокласників. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 22 (209). Ч. II. С. 50-56.

33. Колесникова І. Українська фразеологічна мікросистема «Риси характеру людини». *Дивослово*. 2012. № 7. С.45-47.

34. Космеда Т. А., Осіпова Т. Ф. Комунікативний кодекс українців у пареміях: Тлумачний словник нового типу. Дрогобич: Коло, 2010. 272 с.

35. Коцар О. Фразеологізми з антропоцентричним компонентом: особливості опрацювання. *Дивослово*. 2020. № 7-8. С.45-49.

36. Кучеренко І. А. Цілевизначення як основа проектування сучасного уроку української мови. Вилучено з джерела: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Nznuoaf_2013_40_52.pdf

37. Кучеренко І. Загальнодидактичні і лінгвометодичні вимоги до сучасного уроку української мови. *Українська мова й література у сучасній школі*. 2013. № 10. С. 12-17.

38. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : Монографія. Умань, ФОП Жовтий О.О., 2014. 410 с.
39. Кучеренко І. Технологічний аспект вивчення української мови. *Дивослово*. 2018. № 6. С.2-7.
40. Лавренюк В. Інноваційні і традиційні підходи у викладанні лінгвістичних дисциплін. *Дивослово*. 2020. № 2. С. 2-5.
41. Лінгвістичний портал. MOVA.info. Вилучено з <http://www.mova.info/>
42. Ліферук А. Фразеологічні одиниці української мови. Основні ознаки фразеологізмів. 10-й клас. *Українська мова та література*. 2013. № 4 (764). С.32-33.
43. Лященко М. Формування мовної компетенції майбутніх педагогів у процесі викладання української мови. *Українська мова та література*. 2011. № 8 (696). С.3-6.
44. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр». К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.
45. Мацько Л., Семенов О., Голуб Н., Романенко Ю., Мацько О., Сидоренко О. Українська мова. 10 клас. Профільний рівень, українська філологія: навчально-методичний посібник. К.: Дивослово, 2020. 520 с.
46. Мацько О. Мовленнєвий етикет і міжкультурна комунікація. *Дивослово*. 2018. № 11. С.34-41.
47. Мацько О. Основні правила етикетного спілкування. *Дивослово*. 2018. № 5. С.31-35.
48. Мельничук Ю., Акуліна О. Жанр есе в шкільній практиці: класика чи інновація? *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 12. С.17-19.
49. Методичні рекомендації щодо викладання української мови і літератури у 2020/2021 навчальному році. *Дивослово*. 2020. № 7-8. С.2-9.

50. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма : навч.посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. 440 с.
51. Мілева І. Матеріали до евфемістичного фразеологічного словника східнословобожанських і східностепових говірок. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 126 с.
52. Мовчун А. Мовні скарби: Вивчення фразеологізмів у школі: Навч.-метод.посібник. К.: Либідь, 2000. 192 с.
53. Мордовцева Н. Особливості використання лінгвістичних текстів на уроках української мови. *Українська мова та література в школах України*. 2013. № 6. С.2-4.
54. Мороз О. А., Постельняк Л. Р. Урок Лексикології української мови в сучасній школі: традиційний та інноваційний підходи. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 30. Том 2. С.76-80.
55. Нагрибельна І. Формування лексичного запасу учнів засобами самостійної роботи. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 10. С.16-17.
56. Нечепуренко О. Прислів'я та приказки як носії ментальності народу. *Українська мова та література*. 2013. № 1-2. С.69-73.
57. Омельчук С. А., Кумейська Н. В., Серeda Л. В., Чаловська М. В. Сучасний урок української мови в 7 класі. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 208 с.
58. Омельчук С. Українська лінгводидактична термінологія з погляду нормативності. *Українська мова і література в школах України*. 2014. № 10. С. 14-19.
59. Омельчук С. Учніське наукове Учніське наукове лінгвістичне дослідження як ефективний засіб формування дослідницької компетентності. *Українська мова та література в школах України*. 2013. № 12. С.20-28.
60. Омельчук С. Дослідницький підхід до навчання мови : лінгводидактичний словник-довідник : навчальний посібник. К.: [б.в.], 2015.

56 с.

61. Омельчук С. Дослідницькі завдання з морфології за провідним логічним прийомом як засіб формування в учнів загальнопізнавальних умінь. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2013. № 10. С.7-11.

62. Омельчук С. Новаторство Івана Ющука в українській лінгводидактиці кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя. *Дивослово*. 2018. № 10. С.36-42.

63. Омельчук С. Українськам лінгводидактична термінологія з погляду нормативності. *Українська мова і література в школах України*. 2014. № 10. С.14-19.

64. Омельчук С., Костюшко В. Формування лексикологічної компетентності комуніканта в процесі навчання української мови. *Дивослово*. 2019. № 4. С. 2-5.

65. Омельчук С., Романенко Ю. Уроки української мови для 10 класу. К.: Дивослово, 2019. 264 с.

66. Омельчук С., Романенко Ю. Уроки української мови для 11 класу. К.: Дивослово, 2020. 286 с.

67. Омельчук С. Методи і прийоми навчання української мови: сучасний стан проблеми. *Дивослово*. 2013. № 6. С. 19-21.

68. Онлайн-бібліотека «Горох». Режим доступу: <https://goroh.pp.ua/>

69. Оскирко О. Повторення вивченого з мови (Урок-гра у 10 класі). *Дивослово*. 2020. № 1. С.19-24.

70. Остапченко О. Ігрові проблемні завдання. Дидактична гра «Лінгвістична мозаїка». *Українська мова й література в сучасній школі*. 2013. № 4. С.67-69.

71. Остапченко О. Проблемні завдання та лінгвістичні ігри у вивченні лексики української мови. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2013. № 2. С.12-14.

72. Островська К. Як створити мініконспект уроку української мови у вигляді ментальної карти. 2019. № 4. С. 6-8

73. Островська К. Як створити мініконспект уроку з української мови у вигляді ментальної карти. *Дивослово*. 2019. № 4. С. 6-8.
74. Осьмакова М. Синонімічне та фразеологічне багатство української мови. 10 клас. *Українська мова та література в школах України*. 2013. № 12. С.45-47.
75. Пентилюк М. Актуальні проблеми української лінгводидактики в дослідженнях учених-методистів. *Дивослово*. 2016. № 9. С.2-5.
76. Пентилюк М. І. Особливості технології уроку мови. *Дивослово*. 1998. № 4. С. 16 -18.
77. Пентилюк М. Теоретичні засади методики навчання української мови. *Українська мова і література в школах України*. 2013. № 5. С.2-6.
78. Пентилюк М. І., Горошкіна О. М., Попова Л. О., Нікітіна А. В., Мордовцева Н. В. Словник-довідник з української лінгводидактики / За заг. ред. М. Пентилюк. Х.: Видавнича група «Основа», 2016. 172 с.
79. Пентилюк М., Горошкіна О., Нікітіна А. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови. *УМЛШ*. 2006. № 1. С. 15-20.
80. Пентилюк М., Горошкіна О., Нікітіна А. Концепція когнітивної методики навчання української мови. *Дивослово*. 2004. № 8. С. 5-9.
81. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучасний урок української мови. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 176 с.
82. Печончик М. Контрольні роботи з української мови. 10-й клас. Профільний рівень. *Дивослово*. 2018. № 10. С.22-30.
83. Полінок О. Проектна діяльність як ефективний засіб навчання старшокласників української мови: теоретичний аспект. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 4. С.11-14.
84. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання. К.: Шкільний світ, 2007. 144 с.
85. Пометун О. Як розвивати критичне мислення в учнів. *Дивослово*. 2018. № 5. С.2-5.

86. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. К., 2002. 135 с.
87. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К.: А. С.К., 2005. 192 с.
88. Пономрів О. Українське слово для всіх і для кожного. К.: Либідь, 2013. 360 с.
89. Програма гуртка «У світ фразеологізмів». Бібліотечка «Дивослова». 2019. № 4. С. 3-9.
90. Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід: монографія / за ред.. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2012. 436 с.
91. Рижук Л. Технологічна картка як форма планування навчальної діяльності. *Дивослово*. 2018. № 3. С.16-18.
92. Російсько-український словник сталих виразів. Вилучено з джерела: <http://stalivyrazy.org.ua/>
93. Рудницька О. Уроки української мови для 6 класу: навч.пос. К.: Дивослово, 2020. 350 с.
94. Савченко А. Творче моделювання уроків української мови з використанням ІКТ. *Українська мова та література*. 2011. № 8 (696). С.12-24.
95. Селігей П. Мовна свідомість – шанобливе ставлення до мови. *Дивослово*. 2012. № 7. С.40-44.
96. Сидоренко І. Вивчення фразеології. *Українська мова та література*. 2011. № 47-48 (735-736). С.9-13.
97. Симоненко Т. Нові форми проведення уроків з мови. *Дивослово*. 1998. №5. С.23-28.
98. Ситченко А. Інноваційні системи навчання та перспективи їх застосування в шкільному курсі української літератури. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2004. № 8. С. 12 - 16.

99. Скопненко О., Цимбалюк-Скопненко Т. Фразеологізми та паремії в мові пеекладів Миколи Лукаша (Штрихи до мовного портрета майстра). *Дивослово*. 2020. № 2. С. 30-33.
100. *Словник української мови ONLINE. Томи 1-10*. Вилучено з: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0>
101. *Словник української мови: в 11 т. (онлайн)*. Вилучено з: <http://www.inmo.org.ua/sum.html>
102. Словопедія. Крилаті вислови. Вилучено з <http://slovopedia.org.ua/33/53392-0.html>
103. Словопедія. Фразеологічний словник української мови. Вилучено з <http://slovopedia.org.ua/49/53392-0.html>
104. Слюсаренко О. Урок-гра та його елементи як засіб активізації навчальної діяльності учнів. *Українська мова та література*. 2013. № 7 (767). С.25-32.
105. Смирнова Н. Інноваційні системи навчання на уроках української мови. *Українська мова та література в школах України*. 2013. № 12. С.40-42.
106. Соловець Л. Фразеологізми як засіб оцінки ситуацій вербальної і невербальної комунікації в повістях Бориса Грінченка. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2013. № 9. С.32-36.
107. Стельмахович М. Г. *Українська народна педагогіка*. К.: ІЗМН, 1997.
108. Стефурак Р., Іванишин Н., Бабій І. Навчальний потенціал тестових завдань із лексикології в загальноосвітній школі. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2012. № 1. С. 45-48.
109. Стріха А. Д., Гуревич А. Ю. *Цікава граматики*. К.: Рад. школа, 1991.
110. Строганова Г., Козловська Г. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій та Web-квестів на уроках української мови. *Українська мова й література в школах України*. 2015. № 6. С.23-26.

111. Сукмановська С. Інтерактивні технології навчання – засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках української мови під час вивчення лексикології. С. 478-481. URL : file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/rsev_2012_2012_67.pdf
112. Сучасна українська літературна мова. Вправи. Завдання. За творами Т. Г. Шевченка / За заг. редакцією Г. Вокальчук, В. Мойсієнка. К: ВЦ «Академія», 2016. 224 с.
113. Телішевська Л. Хмарні технології на уроках української мови та літератури. *Дивослово*. 2015. № 2. С. 2-15.
114. Токарчук Б. Віршований словничок фразеологізмів. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2013. № 5. С. 53-54.
115. Угніч Р. Теорія і практика моделювання компетентнісного уроку. *Дивослово*. 2018. № 5. С.12-19.
116. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. Харків: Основа, 1990. 167 с.
117. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасно української мови : Навч. посіб. К.: Знання, 2007. 494 с
118. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10-й клас. Рівень стандарту. *Дивослово*. 2018. № 7-8. С.2-15.
119. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10-й клас. Профільний рівень. *Дивослово*. 2018. № 7-8. С.32-60.
120. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10-й клас. Рівень стандарту. *Дивослово*. 2018. № 7-8. С.2-15.
121. Українська мова: Енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004.
122. Український правопис. К.: Наукова думка, 2019. 392 с.

123. Фасоля А. Мета, зміст, технологія уроку. *Дивослово*. 2004. № 8. С. 19-25.
124. Фесай Н. Фразеологічне багатство української мови. 10-й клас. *Українська мова та література*. 2013. № 4 (764). С.34-38.
125. Фурманська О. Використання багатозначних слів у прямому і переносному значенні. Лексична помилка. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 12. С.47-48.
126. Хом'як І. Словникова робота як засіб формування лексичної компетентності. *Українська мова та література в школах України*. 2014. № 5. С.28-31.
127. Хом'як І., Каркіч І. Компетентнісний підхід до навчання лексики в загальноосвітніх навчальних закладах. *Дивослово*. 2019. № 10. С. 2-5.
128. Хом'як І. Проблема типології уроків мови. *Теоретична і дидактична філологія*. Випуск 12, 2012. С. 122. – 129.
129. Цінько С. Реалізація соціокультурної змістової під час узагальнення та систематизації знань з лексикології й фразеології в старшій школі. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі: XXV Міжуніверситетський науковий конференція, 26-27 травня 2017 року*. : Сб.науч.трудов. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вып. 5(25). С.111-116.
130. Чайка В. Основи дидактики : навчальний посібник. К. : Академвидав, 2011. 240 с.
131. Чернюк Г. У пошуках намиста богині Лади (Урок-квест на повторення правил написання прикметників). *Дивослово*. 2018. № 2. С.2-4.
132. Шиліна Г. Застосування дидактичних засобів Moodle для забезпечення дистанційного навчання української мови. *Українська мова та література в школах України*. 2014. № 5. С.21-27.
133. Шот Г. Творча компетентність як необхідний складник формування особистості. *Українська мова та література в школах України*. 2015. № 7-8. С.61-63.

134. Юрченко О. С., Івченко А. О. Словник стійких народних порівнянь. Харків: Основа, 1993. 176 с.
135. Ющук І. Художній текст у вивченні мови. *Дивослово*. 2021. № 4. С.2-3.
136. Ющук І. Милозвучність української мови. *Дивослово*. 2018. № 10. С.43-46.
137. Ющук І.П. Українська мова. Вправи: Навч. посібник. К.: Либідь, 2009. 368 с.
138. Янович Т. Комплекс вправ дослідницького характеру з теми «Фразеологія» (на основі твору Л. Костенко «Маруся Чурай»). 11-й клас. *Українська мова та література*. 2013. № 4 (764). С.39-40.
139. Робота з фразеологізмами. Режим доступу: <https://docplayer.net/70655332-Tvori-z-frazeologizmami.html>
140. Сидоренко І. У світі фразеології. *Українська мова та література*. 2011. № 12. С. 14-20.
141. Варзацька Л. Метод опорних умінь у системі компетентнісної мовної освіти. *Дивослово*. 2012. № 11. С. 2-4.
142. Караман С., Горошкіна О., Караман О., Попова Л. Формування ключових компетентностей учнів засобами підручника «Українська мова» для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням філології. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 6. С. 22-29.
143. Куліш О. Мультимедійні засоби навчання як чинник активізації пізнавального інтересу учнів 11 класу профільної школи на уроках української мови. *Українська мова та література в школах України*. 2017. № 6. С. 35-36.
144. Токарчук Б. Засвоєння фразеологізмів за допомогою спеціальних прозових текстів. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2013. № 9. С. 62-64.
145. Омельчук С. Дослідницькі завдання з мови як ефективний засіб формування компетентного мовця. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2017. № 6. С. 8-11.

146. Максимчук Г., Хом'як І. Інтерактивні методи навчання української мови. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2012. № 2. С. 18-21.